

A

GYULAFEHÉRVÁRI SZÉKESEGYHÁZ

KÉSŐBBI RÉSZEI

S EGY MAGYAR HUMANISTA.

*

·➤· EGY RAJZ ÉS KÉT FÉNYNYOMATTAL ·⚡—

*

BUNYITAY VINCZE

L. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1893.

KIADJA A MAGY. TUD. AKADEMIA.

Véletlenül ismét kezembe akadt egy régi folyóirat, melynek lapjain nem először olvasom eme szavakat: A vallásos szellemnek legkitűnőbb műve Erdélyben a gyulafehérvári székesegyház. Nagybecsű az akár a honfi, akár a műbarát előtt. Történelmi multja és műbecse által egyaránt megragadja lelkünket. Falairól egy szebb, dicsőbb kor tekint le a vándorra.¹⁾

Ez ép oly lelkes, mint okos szavakra eszembe jutottak azok a kedves és tanulságos órák, miket nekem, szintén vándornak, e székesegyház szemlélése okozott, és eszembe jutott, hogy halálból tennék érette valamit.

Azt nem tehetem, hogy régi fényébe visszaállítanám; vagy legalább már-már agyontaposott avagy eldugott síremlékeit illőbb helyre vitetném, mint azt a nagyszebeni főegyházban már megcselekedték. Annyit tehetek csupán, hogy feljegyzem, a mi a székesegyház szemlélése közben egyszer-másszor szemembe ötlött, és a mi ismeretlen, vagy még fel nem használt adatot rája nézve itt-ott találtam. Ki tudja, mire lesz jó?

E székesegyházról Benkő József vagy Szeredai Antal óta sokan irtak²⁾, de ki-merítő monographiája még nincs, sőt építészeti vagy történeti kérdései is jobbára megfejtetlenek. Ezekhez is hozzá kívánok szólni az adataim és eszközeim szerénységéhez illő igénytelenséggel.

I.

A szentély.

A gyulafehérvári székesegyház is, mint minden régi épület, nem maradt eredeti állapotában. Majd minden század épített, alakított rajta, vagy toldott hozzá valamit, hol szükségből, hol — hogy úgy mondjuk — vallásos fényűzésből. Így támadt a székesegyháznak több olyan része, mely már első tekintetre elárulja, hogy az egyház keletkezésével nem egykorú.

Ilyen mindjárt a szentély. Egy csúcsíves, hosszú szentély, holott az oldalhajók félkörű apsidiolokkal záródnak, s általában a székesegyház uralkodó stílje a félkörös. A szentély tehát későbbi, de dátuma nincs. Annál érdekesebb a kérdés: hogy mikor, ki építette?

¹⁾ Lukács Béla *A gyulafehérvári székesegyház*. Magyarország képekben, 1867. évf. 33. s köv. 11.

²⁾ *Schematismus Dioec. Transilv. 1846.*

Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung der Baudenkmale. III. 149. s köv. 11.

Zerich Tivadar. Magyar Sion. 1863. I. 42. s köv. 11.

Storno Ferencz. Archaeologiai Értejtő. II. 1. s köv. 11.

Schulz Ferencz. U. o. 141. s köv. 11.

Henszlmann Imre: Magyarország ó-keresztény, román és átmeneti stílű műemlékei. 81. 1.

Erre rendesen azt szokták felelni, hogy br. Sztoyka Zsigmond, 1749—1759-ben erdélyi püspök. építette. Ez így, első hallásra, hihetetlenül hangzik, mert hogy a mult században csúcsívesen építsen valaki, az csakugyan hihetetlen. A dologban van mégis valami.

Benn a szentély északi oldalába egy fekete márványlap van illesztve, melynek felírata bőbeszédűséggel mondja el, nem azt, hogy a szentélyt br. Sztoyka püspök építette, hanem, hogy *egészen a régi alakban állíttatta helyre.*¹⁾

Mekkora ízlés, mekkora kegyelet kívántatott ahhoz, hogy abban a korban, mikor a budavári Mátyás-templom és annyi más egyháznak még fennmaradt középkori ékítményeit lefaragták s mészszel, stukkóval elegyengették: Sztoyka püspök becsülni tudta s megmentette azokat a divatjok-mult, veszendőbe indult idomokat! Maga ez nagyobb érdem, mint ha alapjából újat épített volna, de saját korának ízlésében: czopfosan.

A gyulafehérvári székesegyház csúcsíves szentélye tehát eredetileg nem a XVIII-ik században épült; ennél sokkal régibb. Henszlmann Imre, középkori építészetünknek elsőrangú tanulmányozója s ismertetője, a gyulafehérvári szentélyről, építészeti idomainak, de legkivált alaprajzának kifejettsége után ítélve, azt tartja, hogy »hihetőleg még a XV-ik században« keletkezett.²⁾ Határozottabban szól Kaprinay István. Szerinte Hunyadi János, Mátyás király atyja, a törököktől nyert zsákmányból építette keresztalakban s fényesen.³⁾

Honnan vette Kaprinay ez állítását? azzal be nem számol. A keresztalakra vonatkozó tudósítása nem is vehető betű szerint, mert, ha a kereszthajót is Hunyadi János építette volna, akkor ez szintén csúcsíves lenne, mint a szentély, de nem az. Ezen tehát Hunyadi János csak javíttatott, a mint a javításnak kétségtelen nyomai látszanak is a kereszthajó falain. Egyéb részében azonban Kaprinay állítása hitelesnek bizonyul. Mellette bizonyít egy még ismeretlen történeti adat, s egy eddig nem méltatott körülmény.

A csúcsíves építészet ép oly változatos, mint fenséges alakzata gyorsan háttérbe szorítja a köríves építészet szilárdabb, de egyszerűbb s nehézkes idomait. Mindenki meghódolt szépségének s diadallal járta be Európa nyugati országait. Még ott is, hol a szükség nem parancsolta, de buzgóság s anyagi tehetség volt hozzá: siettek csúcsívesen építeni át a régi zömök egyházakat vagy legalább azoknak alacsony és szűk apsisait. Így történt ez nálunk is. Esztergomban, Egerben, Váradon és mindenütt ekkor keletkeznek egészen vagy részben csúcsíves egyházaink. Szepeshely székesegyházánál a köríves tornyok és hajók mellett a csúcsíves szentély ma is áll. De Gyulafehérvárra az építést maga a szükség is követelte.

Ismeretes, hogy a törökök 1438-ban Erdélybe törtek, Szebent ostromolták. Meggyest. Szász-Sebest. Brassó külvárosait feldúlták s hat heti rablás és pusztítás után hatvanezer rabbal vonultak ki Erdélyből. Szász-Sebesről egy egykorú, 1455-iki levélben olvassuk, hogy egyházát a törökök néhány év előtt két ízben is felégették, kelyheit, könyveit részint elrabolták, részint megsemmisítették.⁴⁾

Ezt a szomorú történetet kiegészíthetjük egy eddig ismeretlen s nem kevésbé szomorú részlettel. 1439-ben, tehát a török dúlásra következő évben, az erdélyi káptalannak egy megbízott embere jár Esztergomban, hogy ott felvegye azt az ezer forintot, melyet

¹⁾ »Sanctuarium hoc vetustate labefactum, ruinaeque proximum ad veterem plane formam a solo restituit.«

²⁾ *I. m.* 82. l.

³⁾ »Hanc Joannes Huniades, Mathiae pater, e Turcarum spoliis in crucis modum e fundamentis magnifice instauravit.« *Hungaria diplomatica*. I. 419. l. — V. *Benkő J.: Transilvania*. I. 180. l.

⁴⁾ III. Callixtus pápának 1455. Kal. Junii kelt búcsúlevele a szász-sebesi egyház javára. *Gyulafehérvári Egyházi-könyvtár*: K5. IV. 16.—357. l.

Pálóczi György esztergomi érsek a gyulafehérvári székesegyházra hagyott, mely egyházat, mint az egykorú oklevél mondja, a törökök szintén *feldúltak*.¹⁾

Íme, a gyulafehérvári székesegyháznál az építés szükségessége s annak kora, a szentély stíljével és Kaprinay tudósításával összhangzóan, a XV-ik századba s épen Hunyadi János korába esik. De az építés költsége nem futotta ki a Pálóczi érsek hagyományozta ezer forintból: ki építette hát fel a székesegyházat?

E kérdésnél rá kell mutatnunk arra a még nem méltányolt körülményre, hogy Hunyadi János sírja e székesegyházban van. Fontos körülmény ez, annál is inkább, mert a nagy keresztény hős sírja ott eredetileg nem mai, félre eső helyén állt, hanem — mint a hagyomány még emlegeti — a főoltár közelében, tehát épen úgy, mint az Izabella királyné s fia János-Zsigmond sírjairól tudjuk.²⁾

A Hunyadiak fészke nem Gyulafehérvár, hanem Vajda-Hunyad volt. Itt született maga Hunyadi János is.³⁾ Itt építette fel azt a várkastélyt, mely nagyszerűségében és pompájában majdnem páratlanul áll.⁴⁾ A vár s a város is tőle, az egykori erdélyi vajdától nyerte *Vajda* előnevét. És a várkastélyból nem hiányzott a kápolna sem, mert azt — Kazinczy Ferencz szép megjegyzése szerint — épen oly szükségesnek tartották, mint a legerősebb bástyát.

Ez a kápolna 1450-ben már készen vagy legalább készülőképben állt: V. Miklós pápa az idézett évben búcsúkat kötött hozzája.⁵⁾ E szerint volt ott már a temetkezésre alkalmas szent hely, e mellett nemzetségi, gyermekkori emlékek vonzhatták Vajda-Hunyadra Hunyadi Jánost: mindemellett ő 1442-ben, tehát a székesegyháznak az 1438-iki pusztulásra szükségkép bekövetkezett kijavítása s építése közben kijelenté, hogy itt e székesegyházban akar sírba szállani.⁶⁾ És ezzel egy csapásra esik az a vélemény, mintha Hunyadi országkormányzó méltósága miatt, tiszteletből temették volna e székesegyházba.

Oda, a középkori egyházi szokás szerint, csak királyokat, főpapokat, az egyház védurát, vagy nagy jótevőjét megillető előkelő helyre, — azért temették, mert ő e székesegyháznak kiváló jótevője volt. E jótevőség pedig épen akkor, a székesegyház pusztulásának idején, miben nyilvánúlhatott volna inkább, mint annak felépítésében?

Hagyomány, oklevelek egyhangúlag hirdetik, hogy Hunyadi János Gyulafehérvár környékén, szent-imrei győzelme emlékére, több helyen szentegyházakat épített. Ezt hirdeti a tövisi római katolikus egyháznak maig fenlevő, egykorú felirata s ugyanabban Hunyadinak kőből faragott, hollós címere. De lihető-e, hogy ő, a kereszténység láng-lelkű hőse, azokat építse, s magának is Vajda-Hunyadon fényes lakot emeljen, míg romokban áll hazája, Erdély, főegyháza, melyben temetőhelyét választá, s melyet, kétségkívül szintén az 1438-iki pusztulás következtében, gazdag egyházi szerelvényekkel ajándékozott meg.⁷⁾

¹⁾ *Esztergomi országos levéltár*. IX. 2. 1.

²⁾ A Hunyadiak sírjainak áttételét Kazinczy F. is említi. *Utazásai*. 1873. kiadás. 199. l.

³⁾ »In Castro Huniad Transilvaniensis Diocesis, in quo originem dictus Johannes de Huniad traxisse dicitur. V. Miklós pápa 1450. Pridie nonas Aprilis kelt levele. *Gyulafehérvári Batthyány-könyvtár*: K5. IV. 16.—347. l.

⁴⁾ *Fraknói V.*: *Mátyás király*. 189. l.

⁵⁾ A pápa idézett levele.

⁶⁾ *Szeredai A.*: *Notitia Capituli Albensis Trans.* 88. l.

⁷⁾ *Szeredai A.*: *Series Episcoporum Trans.* 181. l.

Okleveleink, történeti emlékeink hallgatnak a gyulafehérvári székesegyház csücsíves szentélyének első építőjéről; de a fentebbiek összevetése után alig kételkedhetünk benne, hogy annak építője senki más, mint Hunyadi János. Ugyanazon mesterek dolgozhattak rajta, kik Vajda-Hunyadot, a tövisi-, magyar-gorbai-, szent-imrei egyházakat építették.

Ez úton egyszersmind megtaláljuk a nyitját azon rejtélynek is, hogy honnat kerültek azok a domborműves kőművek, melyek szétszórva, minden összefüggés nélkül, a székesegyház külső s belső falaiban, de leginkább a szentély a kereszthajó északi oldalán láthatók? s a melyek egytől-egyig a román stíl jellegét viselik magukon.

A székesegyház főhajója eredetileg épen úgy, mint a két oldalhajó ma is, félkörű apsisal záródott, csupán az arányokban volt különbség s legfeljebb még abban hogy a mint a két oldalapsis ma is gazdag domborművekben, a főapsis még gazdagabb lehetett. Mikor ez apsis a csücsíves szentélynek helyet engedni kénytelen volt, lebontott falának köveit, köztük a domborműveseket is, felhasználták. Ekkor kerültek azok mostani helyeikre, s jelenlétükkel nyomról-nyomra megmutatják a Hunyadi János korában történt építéseket vagy javításokat.

Több darabbal együtt két ilyen domborművű alak van a kereszthajónak külső északi oldalán. Állítólag Szűz-Mária látogatását ábrázolja Szent-Erzsébetnél.¹⁾ De a mellettök látható s a több, velök egykorú domborműveken a szentek feje körül mindenütt discsör van: itt pedig nincs. A két alak tehát nem szent. De nem is két nő. A jobbról álló hosszú haját, hosszú ruhát visel s czírógatva tartja jobbját a balról állónak állánál, a ki rövid körhaját hord s ruházata is rövid. Kétségtelen, hogy ez férfi, az meg nő. És így e dombormű, mely egyike e nemű legrégibb műveinknek, — történeti jelenetet ábrázol, tán épen a székesegyház keletkezésének történetéből.

Mellesleg még megemlítjük, hogy Hunyadi László sarcophagjának előrészén egy szintén kőbe vésett czímerpaizs áll, melyet két szárnyas angyal tart egyik jobb, másik bal kezével. A paizs mezejének főalakja egy jobbra nyúló medvetalp, melyen keresztül egyenesen álló dárda hegye furódik: a dárda hegyétől jobbra F C (G?), balra pedig A K betűk állanak.

Sokban hasonló medvetalpas czímert láthatunk a szilágy-eschi, ma ev. ref. egyház szentélyében,²⁾ de sem erről, sem a most említett gyulafehérváriról még nem bizonyos, hogy melyik családnak czímere? (Kendi-czímer?) Annyi kétségtelen, hogy nem Hunyadi-czímer, és így méltán kelthető egyik érdemes írónkban azon aggodalmat, hogy a sarcophag, melyen áll, talán nem is Hunyadi Lászlóé?³⁾ Azonban jobban szemügyre véve a kérdéses czímert, rögtön meggyőződhetünk, hogy kövének úgy minősége, mint kidolgozása tökéletesen elűt az egész sarcophagtól s inkább a sokkal későbbi Zapolyai-síremlékek korába illik,⁴⁾ vagy eredetileg épen azok egyikéhez tartozott. Az bizonyos, hogy Hunyadi László sarcophagjára csak utólag került.

¹⁾ *Jahrbuch der kk. Central-Commission zur Erforschung der Baudenkmale.* III. 173. l. *Henszlmann I. i. h.*

²⁾ *Bunyitay V.: Szilágy megye középkori műemlékei.* 1887. 37. l.

³⁾ *P. Szathmáry W.: Magyarország képekben.* 1868. 359. l.

⁴⁾ A Zapolyai-ak családnevét még mindig többféleképpen írják, néha Szapolyai-nak is, s ez a leghibásabb. A hely, melyről e család nevét vette: *Zapolya*, épen olyan szláv, mint *Turopolja*, *Kerkapolya*, s a *Zapolya* helynévnek első szótagja épen az a szláv praepositio, amely a *Zágráb*, *Zabor*, *Zaturecz*, *Zahora* stb. helynevekben is megvan. Az ezekről vett családi neveket pedig nem írhatja senki Szabrági-nak, Szaborszki-nak stb.

E sarcophag áthozatala- vagy kijavításakor ugyanis szükség volt valamely kitört, elkallódott részletének pótlására: a kőműves tehát a székesegyházban még ma is található töredékekből kikeresett egy felhasználható darabot, még pedig szépet, czímereset s oda illeszté, a hol ma is áll.

II.

Az oldal-kápolnák.

A gyulafehérvári székesegyháznak a Bécsi Műemlékek Bizottsága által kiadott ¹⁾ és Henszlmann Imre művébe is felvett ²⁾ alaprajza csak a szentélyt, a mai káptalani sekrestyét s a kereszthajó északi oldalának két támpját tünteti fel újabb építés gyanánt. Pedig a székesegyháznak több nem eredeti és így újabb részlete is van.

A székesegyház a keresztény egyházak ősz keresztalakjában épült. Ez a keresztalakja ma is megvan, azzal a különbséggel, hogy a kereszthajó ma már nem egyszerű, hanem kettős. Ugyanis az eredeti kereszthajó mindkét szarvának nyugati oldalához ma egy-egy kápolna csatlakozik, mindkét kápolna a kereszthajó szélességeig szökik ki, sőt az északi még azon túl is, de a kereszthajó magasságát egyik sem éri el, mindkettő csak a mellékhajók magasságáig emelkedik. Így e kápolnák belül az egyházban, vagy a székesegyház alaprajzán úgy tűnnek fel, mintha mellék-kereszthajók lennének, s mintha a székesegyház már eredetileg kettős kereszthajóval épült volna. Kivülről azonban, csak kissé figyelmesebb vizsgálat után is, azonnal észrevehető, hogy e kápolnák nincsenek az egyház testével sem összhangban, sem szerves összefüggésben. Szóval, hogy későbbi keletkezésűek. De kétségtelen bizonyítékai is vannak ennek benn a székesegyházban. A déli kereszthajó nyugati oldalfalában ma is látszik egy befalazott fél-köríves ablak. Ez az ablak, melynek párja megvan átellenében, a keleti oldalon, eredetileg épen úgy, mint ez, ki a szabadba szolgált: most azonban, ha nem volna befalazva, a mellette levő kápolna, ma *Szentháromság* kápolnája, padlására szolgálna. Padlásra szolgáló ablakot semmiféle monumentális épületben nem szoktak, mint itt is látjuk, megtűnni, annál kevésbbé eredetileg tervezni. De menjünk tovább. Az említett kápolnában, a Szentháromság oltárának jobb oldalánál, tisztán látszik egy falszalagnak jókora darabja. Minthogy ez a falszalag a kereszthajó déli szarvának épen nyugati szegletére, tehát a kellő helyre esik, s minthogy az tökéletesen hasonló alakú a többi szegletek falszalagjaihoz: nem szenved kétséget, hogy ez a kápolnabeli falszalag magának a kereszthajó illető szegletének szalagja. Ugy, de ha a kápolna már eredetileg ide épül, akkor a falszalagra itt nincs szükség; a kereszthajó ez oldali fala elegendő támaszt nyert volna a kápolna falaiban; ellenben a falszalag jelenléte épen azt mutatja, hogy a kereszthajó ez oldala eredetileg szabadon állt, hogy tehát a mai Szentháromság kápolnája a székesegyház keletkezésénél későbbi.

Mikor, ki építette? vagy nem épen ez-e az a különfödelű sekrestye, melyet már egy 1291-iki szerződés ³⁾ említ? mindezekre a még csak előkerülhető adatok nyújthatnak majdan választ. Most csak annyi bizonyos, hogy a székesegyház keletkezése után nem-

¹⁾ *Jahrbuch der k. k. Central-Comission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale.* 1859. III. 194. l. után.

²⁾ *Magyarország őskeresztény stb. műemlékei.* 82. l.

³⁾ *Jahrbuch i. h.* 158 l.

sokára kellett épülnie, s így annak első újabb részlete. Építőmestere azonban távolról sem volt oly művész, mint a székesegyházé; utánozta ugyan ennek idomait, de kevés szerencsével. Műve inkább durva, a mi különösen meglátszik azon az ajtón, mely most a kápolna déli oldalán befalazva áll.

*

Sokkal többet tudunk ama másik kápolnáról, mely az előbbennek átellenében, a kereszthajó északi szarvának nyugati oldalánál emelkedik. Ennek már egész története van: kezdetben ugyan ez is hézagos, homályos, de később annál világosabb és érdekesebb.

Ez a kápolna jelenleg a *Keserves Anya* kápolnája. Elhelyezése ugyanolyan, mint az előbbeni kápolnáé: valóságos párja annak. Keletkezéséről azonban írott emlékeink hallgatuak. És így arról még hozzávetőleg sem szólhatnánk, ha Beke Antal gyulafehérvári kanonok úrnak nem támad egy pompás ötlete. Ő figyelmeztetett rá, hogy azon címernek, mely a főhajó boltozatának egyik zárkövén látható, hasonlója van e kápolnában. De hol van ott?

A kápolna földjén szépen egymás mellett három főpapi síremlék fekszik. Kettőnek feje mellett címerpaizs áll, melyek egyikén az egykor annyit vitatott csat, a Böcsi, utóbb Ónodi Zudarok címere még jól látszik; a másik címerpaizs jelvénye azonban a járó-kelők lábai alatt már egészen lekopott. A harmadik síremléken így, a hogy most áll, címer nem látható. A kápolnában ugyanis egy négysoros imaszék áll, melynek első sora a síremlékek alját egész szélességükben eltakarja. Ha ez első széksort eltávolítjuk, azonnal előtűnik a harmadik síremlék címere is. Ez egy kétfejű sas, mely a síremlék alsó szélének mindkét sarkában ismételve előfordul, s tökéletesen hasonló az említett zárókő címéréhez, még a farka is épen úgy van gyűrűbe foglalva itt, mint ott. Ez a címer nem megvetendő kules gyanánt szolgálhat e kápolna keletkezésének titkához, de még egyébhez is.

A kétfejű sas épen így, farka tövén egy gyűrűvel, a középkorban csak egy nemzetségünk címerpaizsán fordul elő, és ez a *Balog* nemzetség, melyből az *Athfi*, *Derencsényi*, *Szécsi* és *Tombold* családok ágaztak ki. Régibb íróink állítják is, hogy a XIV-ik század folyamán két Szécsi is ült Erdély püspöki székén. Az egyik András (1318—1356); a másik ennek öccse: Domokos (1356—1368). Csak az a baj, hogy a Szécsiek családfáján a XIV-ik században, a legújabb kutatások után sem találunk Andrást, hanem csak Domonkost. Mindamellett annyi bizonyos, hogy a Keserves Anya kápolnájának sasos sírköve alatt Szécsi Domokos püspök nyugszik s hogy azt a kápolnát a benne nyugvó három püspök közül az építette, még pedig akkori szokás szerint magának sírhelyül, a ki közülök legelőbb volt Erdély püspöke. Ez pedig a kopott címerű sírkő alatt fekvő püspök volt, mert annak a sírköve van középtűt, az oltárral szemben. Péter püspök, a székesegyház újjáépítője, és Szécsi Domokos püspök közt csak ketten: Benedek és András (1318—1356.) ültek Erdély püspöki székén: de Benedek másutt, a déli kapunál van eltemetve,²⁾ Péter püspök sírköve pedig egészen más alakú volt;³⁾ a középső, kopott sírkő tehát András püspöké, és így a kápolna építője más, mint ő, nem lehetett. Az is figyelemreméltó, hogy a székesegyházban csakugyan állt Szent-András kápolnája, melyet egy 1461-iki oklevél is említ.⁴⁾

¹⁾ Wenzel G. *Diósgyőr*. 28. l.

²⁾ *Schematismus Dioec. Trans.* 1846. XII. l.

³⁾ Szeredai A.: *Collectio Monumentorum*. 29. l.

⁴⁾ *Gyulafehérvári káptalani levéltár*: Cista Capituli. V. 46. Beke Antal kanonok úr szives közlése.

Különben a főhajó boltozatán levő sasos címér nyilván azt mutatja, hogy annak tulajdonosa, a Keserves Anya kápolnájában hasonló címér alatt nyugvó, Balog nemzetiségbeli püspök nagy munkát végzett a székesegyházon. A XIV-ik század első éveinek villongásai közben ismét érhetett oly romlás a székesegyházban, mint néhány évvel előbb a századok kezétől, melynek következtében bolthajtása beszakadt; de az sem lehetetlen, hogy a gyulafehérvári székesegyház is korának szokása szerint kőboltozat nélkül, csupán famennyezzettel épült és csak Szécsi Domokos püspök cserélte fel a tűzveszélyes famennyezetet kőboltozattal. Csakugyan a boltozat ívezetei s gerinceinek úgy kőanyaga, mint művezete szemmel láthatólag elűt a többitől.

Mind erről azonban a még felmerülhető történeti adatok biztosabb tájékozást fognak nyújtani. Most még csak annyit, hogy bár az idézett, de nem egykorú adatok a kereszthajó átalakítását Hunyadi Jánosnak tulajdonítják, mégis sokkal valószínűbb, hogy az legalább száz évvel korábban történt. A kereszthajó újonnan vágott ablakai ugyanis még mindig félkörívesek; Hunyadi ide is csúcsíveseket alkalmazott volna, mint a szentélyben.

III.

A Várdai-kápolna.

Az imént ismertetett kápolna északi oldalfalának külsején, mindjárt az eresz alatt, nagy antiqua betűkkel ez a felirat áll:

DEO·OPTO·MAX ET·DIVE·ANNE·FRAN·WAR·E RANS EREXIT ¹⁾

(Deo Optimo Maximo Et Divae Annae Franciscus Wardai Episcopus Trans. erexit)

Feltűnhetik tehát és méltán, hogy e kápolna építését mégsem tulajdonítottuk Várdainak. Különös az, de úgy kell lennie. Várdai Ferencz csak a XVI-ik század második tizedében lett erdélyi püspök, de a kápolnában, mint láttuk, XIV-ik századbéli püspökök nyugszanak, annak tehát Várdai előtt már két századdal állania kellett. De azért az idézett felírás is igazat mond — egy kis különbséggel.

Itt az ország keleti szélén ez a felirat, s az ország nyugati szélén van egy végrendelet, melyet 1524. október 22-ikén »beteg testtel, de ép elmével« Várdai Ferencz erdélyi püspök készített. E végrendeletnek mindjárt első pontjában akkép intézkedik, hogy »testét, mely visszatér a földbe, melyből vétetett, temessék Szent-Mihály főangyal székesegyházába: a mikoron pedig elkészül ugyan annak a székesegyháznak oldalán Szent-Anna kápolnája: vigyék át oda, hogy ott nyugodjék az úr Jézusban.«

A végrendelet második pontjában a kápolna befűzésére s abban az oltár felállítására ötszáz forintot hagyományoz.

A harmadik pontban pedig a káplánokról gondoskodik, kik a kápolnában minden hétfőn énekes szent misét tartsanak.²⁾

¹⁾ A kipontozott helyeken a betűk már kitörték. — Szeredai A.: *Collectio Monumentorum* 6. I.

²⁾ »In primis Deo immortali animam commendavit, corpus vero terrae, unde sumptum est, humandum in ecclesia sua cathedrali Sancti Michaelis archangeli, tandem vero finito sacello Sanctae Annae ad latus ecclesiae cathedralis erecto transferendum et in Domino Jesu quiescendum.

Item ad erectionem sacelli Sanctae Annae et consummationem, altaris quoque in eodem sacello constructionem legavit florenos quingentos.

Item ut (Capellani) missam in Sacello Sanctae Annae qualibet secunda feria decantent legavit florenos quingentos. — *Lásd a mellékletet.*

Ez a Szent-Anna kápolnája kétségkívül ugyanaz, melynek külső falán az imént idézett s Várdai Ferenczre vonatkozó felirat áll, s mely csakugyan a székesegyház oldalán emelkedik. De a kápolna belsejében is vannak Várdaira emlékeztető nyomok.

A belépővel szemben, a két ablak közé helyezett gyámkő alján, főpapi ezímer áll, melynek paizsában az ismeretes három, balra forduló ék, a paizs felett pedig püspöksüveg látható. Felírás is van mellette, de ezt később (1717). az alája helyezett Visconti-féle síremlék felállításakor nagyon megrongálták. Csak töredékek maradtak meg belőle. A paizs két oldalán:

FRANCSC WARDAY

alatta pedig három sorban:

PER
EXITVS · CC VV
DENCI

Ezenkívül a boltozatnak mind a két osztályában van egy-egy címéres zárókő. Az egyiknek paizsát egy pólya osztja két mezőre: a felső mezőben rózsza áll, az alsóban egy szárnyas ember- vagy angyalfej s e felett a pólyán egy csillag. A másik zárókövön ismétlődik a gyámkő említett címere: a paizsban három ék s a paizs felett püspöksüveg annyi különbséggel, hogy az ékek itt jobbra fordúlnak. Ez is, az is a Gútkeled nemzetségből származó Várdai püspöki címere.

Mind ez, ha még kétségünk lett volna benne, meggyőzhet arról, hogy a Várdai végrendeletében említett kápolna felépült s ugyanaz, mely a székesegyház oldalán, bár megváltoztatott címmel, ma is áll.

De hogyan építhetett Várdai kápolnát ott, a hol, mint látjuk, és mint a Várdai koránál sokkal régibb sírok bizonyítják, kápolna már azelőtt is állt?

A déli oldal Szentháromság-kápolnájának hosszabb fala egy vonalban áll a kereszthajó déli oldalfalával. András püspök is így építkezett az északi oldalon. Kápolnájának, északi, hosszabb fala nem nyomult kijebb a kereszthajó északi oldalánál. Ezt kívánta a helyes arány s nem követelte valami szükség. Így a székesegyház gazdagabb tagozatú lett: mintegy kettős kereszthajót nyert.

Várdai bármi okból nem akart egészen új kápolnát építeni, hanem azt tette, hogy az András püspök építette kápolna északi oldalfalát kibontá s egy méternyivel kijebb építette fel. Tulajdonképen tehát csak megbővíté a kápolnát, de mert azt a falat, melyen a felirat áll, ő huzatá: nem épen jogtalanul írták arra nevét s a hangzatos szót: EREXIT.

Különben a régi egyházakban a temetőhelyek ilyenén megbővítése vagy épen megváltoztatása nem egészen szokatlan. Mikor még csak az egyházakban vagy azok körül lehetett temetkezni, a hely szűk volta is követelhette azt. A szomszéd Váradon is megtörtént, hogy Robert Károly király az általa legyőzött s megsemmisített Kopasz nádor családi sírjába temette el nejét s a sír felett még az oltár védszentjét is megváltoztatá.

Szembeszökő inkább az, hogy Várdainak ez építkezésénél még 1524-ben is megtartották s utánózni igyekeztek a székesegyház eredeti román stíljét. De br. Sztoyka püspök is jóval később, mint láttuk, hű maradt a régi, csúcsíves idomokhoz. Az utánzás azonban valamint Sztoykának, úgy Várdainak sem sikerült. Leginkább éreztetik ezt a kápolna oszlopfejeinek akantuszlevelei, kivált ha összehasonlítjuk a székesegyház belsejében levők-

A GYULAFEHÉRVÁRI SZÉKES-EGYHÁZ ÉJZSAKI ELŐCSARNOKA KIVÜLRŐL.

kel, melyek arányosak, kecsesek, amazok ellenben durvák, alakjai pedig valóságos torzalakok.

A törekvés a régi építészeti idomok ez utánzására annál feltünőbb, mert már akkor a gyulafehérvári székesegyháznál is állt, mint látni fogjuk, a legújabb renaissance stílnak egy figyelemre méltó alkotása, sőt e stílben már maga Várdai is építkezett ugyancsak a székesegyházban.

Itt a nyugati bejárásnál jobbra egy igen csinos kartámú kőlépcsőzet visz fel az orgonához. Hogy a lépcsőzet eredeti helyén áll, abban kételkedni nincs okunk: az is kétségtelen, hogy Várdai idejében itt karzat nem volt, oda tehát nem vezethetett; de hogy a torony falán keresztül, hol egy befalazott ajtó látszik is, a két torony között valamely erkélyre avagy függő-oltárhoz vezetett-e, vagy azon átjáróhoz, mely történeti feljegyzés szerint, a püspöki, később fejedelmi lakból vezetett a székesegyházba? annak eldöntésére még adatok kellenek. Annyi bizonyos, hogy e lépcsőzetet is Várdai Ferencz püspök készítette. A kartám legalján ott van kőbe véssett címere nemzetségi s főpapi jelvényeivel, mint a kápolnában: kivéve, hogy a paizs itt már renaissance, nyolcz oldalú s az ékek jobbra fordulnak.

IV.

Az északi kapu előcsarnoka.

Ez előcsarnok a székesegyház északi kapuja előtt s a Várdai-kápolnától nyugatra áll, oly szorosan ez utóbbi mellett, hogy az előcsarnok keleti oldalának egy része a Várdai-kápolna nyugati falául szolgál.

Több, mint harmincz éve, hogy a Bécsi Műemlékek Bizottságának ép oly teljes, mint széles körben elterjedt évkönyve ez előcsarnokról is megemlékezett s kimondá, hogy azt Geréb László erdélyi püspök építtette, s hogy az tulajdonképen nem egyéb, mint ízléstelen, czopfos épület.¹⁾

Ez épület ismertetése, még az olyan is, mely nem szakembertől származik, jobban kimutatja, hogy mennyire alapos mind e két állítás? Lássuk azért először magát az épületet, azután a rája vonatkozó történeti adatokat.

*

Az előcsarnok ajtaja, melyhez hat kőlépcső vezet fel, szemben a székesegyház ajtajával, tehát szintén az északi oldalon nyílik. Ugyanezen oldalát az ajtótól jobbra és balra egy-egy félköríves, kajácsos, keskeny ablak tagozza; a két sarkon pedig egy-egy rovátkos pillér az ajtó főpárkányának magasságáig emelkedik.

A pillérek az épület alapzatával kezdődnek, és egy külön, számukra konstruált alapzaton nyugszanak, melynek mind a négy oldalát domborművek díszítik. A jobbkez felőli pillér alapzatának szemben álló mezején Szent-Mihály főangyalt látjuk, lábainál a letipott sárkánynyal; az oldalt, nyugat felé eső mezőben Sámson fojtogatja az oroszlánt; a déliben a lólábú Lucifer (?) vigyorog; a keleti mezőben pedig, hosszú hajú, szakállas, pánczélos alak áll, jobbájában hosszú hegyes tört (egyenes kard), baljában meg hosszú-szárú keresztes paizst tartva. Ez alak most mintha hajadon fővel állana, de ha figyel-

¹⁾ *Jahrbuch der k. k. Central-Commission zur Erforschung der Baudenkmale.* III. 149. s köv. II.

mesebben vizsgáljuk, megtaláljuk letört koronájának némi maradványait: tehát király s keresztes paizsa után ítélve, keresztény. De hogy Szent-István vagy Szent-László-e? avagy más valamelyik király? azt mellette semmi jelvény nem mutatja. Végre a pillértörzsek szemben és oldalt álló részein egy-egy váza áll, s mindenik vázán egy-egy ember-arezu szárnyas delfin hasal, pikkelyes farkát magasan felkunkorítva. A két fark azután a delfinek feje felett összezsavarodik s mint egy csokor, az épület szegletét díszíti.

A pilléreknek koronázó oszlopfejek nincsenek, de annál inkább kiugrik felső tagjok, a mely felett, az ablak magasságában, kagylódíszszel fedett fülke áll. Egykor talán szobornak helye, de ma már üres.

Szintén ily díszesek a balkéz felőli pillér alapzatának mezői is. Itt a szemben levő mezőben a hős zsidónő, Judit emelkedik, kezében Holofernes fejével, lábainál meg a fejetlen hullával; oldalt, a keleti mezőben Mózeset látjuk, a mint földre borúlva, a tízparancsolat kőtábláit átveszi; a déli mezőben pedig fához kötözve Szent-Sebestyént. Végre a negyedik, a nyugatra néző mezőben, és így szemben az előbb említett királyi alakkal, ennek mindenben hasonló párja áll, koronája is éppen úgy le van törve.

A pillértörzsek szemben és oldalt álló részein itt szintén ismétlődnek a vázák, s rajtok a szárnyas delfinek az épület szegletére csavarodó farkukkal. Ismétlődik a kagylódíszszel fedett szeglet-fülke is, mely itt éppen úgy üres.

Az ajtó az északi oldal közepén nyílik. Jobb- és baloldalán szerényebb terjedelmű pillérek állanak, melyeknek mezeit olasz renaissance díszítés lepi el. Legalul egy-egy Medusa-fő, ezek felett egy-egy váza, melyekből virágfüzerek futnak fel, s ezeknek indái közt Jánus-fejek, szárnyaikkal összefogózkodó madarak, angyalfejek kandikálnak ki, legfelül pedig egy-egy vadember areza.

Az ajtó félkörű bélése szintén gazdagon tagozott. Félkörének közepén — jelezve, hogy Krisztus Jézus az ajtó, melyen keresztül az egekbe juthatunk ¹⁾ — egy szép Krisztusfej áll, széles díszes körrel, s azon az ismeretes krisztusi monogrammal. A fejhez jobbról és balról két-két angyalfej csatlakozik, mindenik két-két pár szárnyával, melyekből kettő-kettő az angyalok nyakát kecsesen takarja.

Az ajtó íve fölötti négyszögű mezőben egy nagyobb szabású címér áll, melyet két szépen vésett szárnyas angyal tart. A címérpaizsban koronából növő, balra néző, koronás oroszlán emelkedik ki, a paizson pedig püspöksüveg áll. Tehát főpapi címér, s hogy melyik főpapé? megmondja a címér fölött levő felírás, mely egy sorban így következik:

MATTIAM · CLARO · ETIGIT · QVI · SANGVINE · REGEM · ISTA · LADISLAI · SIGNA · FVERE · GEREB ·

A paizs alján pedig e betűk állanak:

LAD GER
EP TR ·

(Ladislaus Geréb Episcopus Transilvaniensis).

De a címérnek, mint valami pecsétnek, körírata is van, mely a következőképen szól:

PAT · B · M · ACCEPTA · REFERVNTVR

(Patri bonae memoriae accepta referuntur)

Már ez utóbbi szavak is nyilván mutatják, hogy Geréb László, bár címere itt áll, még sem építhette az előcsarnokot. Az építő nem így szokott magáról beszélni.

¹⁾ »Ego sum ostium per me si quis introierit, salvabitur«. *János*: X. 9. — És ismét: Amen, amen dico vobis: quia ego sum ostium ovium. *U. o.* 7.

Meg kell itt jegyeznünk azt is, hogy ez a Geréb-czímer az egyetlen darab az egész épületen, mely nem kőből, hanem diófából készült, és még ma is olyan, mintha csak tegnap faragták volna ki.

A Geréb-czímertől jobbra és balra római kompozit stílű oszlopfejek emelkednek, s egyiken is, másikon is két-két genius egyik kezökkel egy-egy címertpaizst, másik kezökkel a paizs alatt egy-egy virágfüzért tartanak. A balkéz felőli paizson: egy lemetszett szőlővessző kétágú hajtással, mellette a pápai jelvényekkel: II. Gyula pápa címere. A másik négyelt paizson: ismételve a magyar pólyák s a cseh oroszlán, a szívpaizsban a gyűrűtartó hollóval: Mátyás király címere.

Mind ezt a szobrászati díszít dúsán tagozott s a sarok-pillérek magasságáig emelkedő, erősen kiugró párkány koronázza. Ennek alsó részét gyöngyfüzér, a következő tagot tojásdísz, a középsőt kilencz angyalfej ékesíti közbe-közbe nyilvessző-hegyekkel.

A párkány felett, s a két ablak között, az ajtó oldalpilléreivel egy vonalban ismét két, alacsonyabb pillér emelkedik, melyeken szintén ornamentális dísz fut végig. Ezen két pillér között egy másik, az alsónál tágasabb mező nyílik, melyet épen úgy, mint a vele egy vonalban levő két sarok-fülkét, megfelelő szélességű kagylódísz fedez, két oldalt pedig ornamentális béliés vesz közre. A mező ma már itt is üresen áll, de hogy hajdan szobor díszítette, még pedig minden valószínűség szerint Szent-Mihály főangyal szobra: arra mutat a kagyló alatt tátongó lyuk, mely nem egyéb, mint az egykori szobortartó szögnek helye. Sőt a mező nagy szélessége arra enged következtetnünk, hogy itt a szobordísz nem egy alakot, hanem egész jelenetet ábrázolt, épen úgy, mint azt még az előcsarnok belsejében látni fogjuk.

E felett a gerenda-párkányzat fut körül az épületnek mind a három oldalán, mely párkányzatot az imént említett pillérek fejei, a sarkokon pedig a kagylók felett levő címertpaizsok szakítanak meg.

A jobbkez felőli sarkon, szemben: főpapi kalap alatt egy félkerékből nővő, jobbra néző szarvas: Bakócz prímás címere: mellette a nyugati oldalon: ismét Mátyás király címere épen úgy, mint előbb, az ajtó felett, csak hogy geniusok nélkül s kisebb alakban.

A szintén jobbkez felőli pillér fejét Szent-Pál apostol mellszobra jelképezi, két oldalán egy-egy törrel, baljánál pedig, a gerendázat két alsó sík tagján, a következő felirással:

† MVLTA · DOCES · HMINVM · QV · CREDERE · MIA · CHRISTO ·
DA · MIHI · DA · RECTAM · PAVLE · TENERE · FIDEM

Hasonlóképen jelképezi a balkéz felőli pillér fejét Szent-Péter apostol mellszobra, két oldalán egy-egy kulcsal s jobbjánál, két sorban, szintén a gerendázat két alsó sík tagján e distichonnal:

† LIMINA · QV · ASTIFERI · RESERAS · E · CLAVVS · OLYMPI
PANDE · MIHI · AETHEREAS · PETE · BEATE · FORIS

Végre a balkéz felőli sarkon, szemben, négyelt paizson, váltakozva: egyszarvú és iramló farkas, mely után a felső mezőben csillag áll, az alsó mezőben pedig előtte félhold: Zapolyai-czímer. E mellett a keleti oldalon szintén négyelt paizs függ, melyen két szárny között farkos emberfő és nővő oroszlán ismételve váltakozik: Perényi-czímer.

Az előcsarnoknak egész északi oldala tehát, a mint eddig láttuk, változatos és díszes, hozzá még érdekes is, de legérdekesebb díszítő főpárkányának középső tagja (fries). Ezen nagy antiqua betűkkel felirat áll, mely a keleti oldalon kezdődik s végig megy az egész északi s nyugati oldalon. A feliratnak azonban eleje hiányzik: részint a későbbi

Várdai-kápolna építésekor falazták be, részint a főpárkánynak javítása alkalmával a feliratos, de kitört kövek helyére egyszerű, sima köveket raktak.

Adjuk a felírást úgy, a mint ma áll.

A keleti oldalon:

AELI PAT

Az, északin:

RONO IOANNES LAZYŃVS PRO SVA·ET·BENE·MERENTIVM·SALVE·AED

A nyugati oldalon:

EM·HANC·VESTIBVLAREM·A·FVND·FRE·SV·ERIGEN·DEND·Q·CRA·T·M·D·XII·

(aeli Patrono Joannes Lazoynus pro sua et bene merentium salute aedem hanc vestibularem a fundamento aere suo erigendo, dicandoque curavit 1512.)

E felirat a Várdai-kápolna fentebb ismertetett feliratával egyenlő párkányon, egyenlő magasságban s egymáshoz nagyon hasonló, mert közel korú betűkből áll. Nem esoda azután, hogy Szeredai A. a két feliratot egynek vette,¹⁾ így pedig nem érthette, de mások sem érthették meg. Mi azonban már tudjuk, hogy a Várdai-kápolna 1524-ben épült, és így az előcsarnok korábbi évszáma: 1512. nem vonatkozhatik Várdaira, ki még akkor erdélyi püspök sem volt. A Várdai-kápolna felírása tehát külön választandó az előcsarnokétól, és akkor úgy annak, mint ennek tökéletes értelme lesz.

De az előcsarnok feliratának eleje hiányzik. A keleti oldalon csupán az utolsó hét betű maradt meg, holott az átellenes nyugati oldalon negyvennél több betű van. Ugyanennyi betű nem lehetett ugyan a keleti oldalon is, mert ez oldalnak legalább felét a már régebben ottan állt kápolna elfoglalta; de mintegy húsz betű mégis volt. Az is bizonyos, hogy mindjárt az első fennmaradt szó csonka s MICHAELI-re egészítendő ki: az egész hiányzó kezdet pedig, mint az egykorú, hasonló feliratok, így hangozhatott:

DEO OPT MAX ET BEATO MICHAELI stb.

De a mi az előcsarnok keletkezésére vonatkozik, s bennünket most ez érdekel legjobban, azt a csonka feliratból is megtudhatjuk. Elmondja ugyanis tisztán, világosan, hogy az előcsarnokot *Lazoynus János* építtette 1512-ben.

Tehát semmiesetre sem Geréb László, de Várdai Ferencz sem, a mint azt mások a Szeredai- közölte felirat után vélték.

Hogy ki volt Lazoynus János? azt megtudjuk később.

Most folytassuk az előcsarnok többi részeinek bemutatását, mert ez felel meg legjobban ama másik állításra, hogy az ízléstelen, czopfos építmény.

*

Az előcsarnok keleti s nyugati oldalainak diszítése, természetesen, már nem annyira pazar. Főekességük az említett sarok-pilléreknek ide néző két-két oldala, s az ezeken levő, már bemutatott címerek és alakzatok. A nyugati oldalon, a homlokzat

¹⁾ *Collectio monumentorum.* 6. 1.

ablakainak magasságában. van egy kerek ablak, peremén körirattal, de a mely már annyira megkopott, hogy csak egyes szavak betűzhetők ki belőle. Így például:

† PROXIMA SOLSTITIO LVSE

Az ablaktól jobbra, az épület közepén s a homlokzat ajtajával egy színvonalon, mintha szintén valami kisebb ajtó lett volna, de a mely most befalazva áll. Megvan kőbélle, mely ép szögű s tagolt, e felett erősen kiugró párkány, melyet félkörű timpanon koronáz. Czimereket, feliratokat találunk itt is.

A timpanon mezejében czímerpaizs áll s felette püspöksüveg, tehát főpapi czímer. A paizs mezejében egy jobb kar, mely három nyilat tart, de a kar könyöktől kezdve, fölfelé mindig keskenyebb, mintha le volna hasítva. A czímer felett a félkörű párkányon a következő felirat áll:

PRÆSVLIS · ANNI · NITRIÆ · HÆC · INSIGNIA · FRATRIS

A czímer tehát Antal nyitrai püspöké, a ki nem más, mint Sánkfalvi Antal, a kinek, mint meglátandjuk, csakugyan ilyen, három nyilas czímere volt. Azt is megjegyezzük már itt, hogy Sánkfalvi Antal szerzetes sohasem volt, és így a köríratban előforduló FRATER szó egyedül azt jelentheti, hogy annak, ki e czímert ide tétet, és így az előcsarnok építőjének rokona volt, a mi alább csakugyan ki is fog derülni.

A czímer alatt, de már a főpárkány alján, egy egész distichont találunk, mely így szól:

HÆC · ROSA · QVAM · CERNIS · SCVLPTAM · CVM · MONTE · BVDENSI
GAVDET · VDALRICO · NOMINE · DIGNA · SVO ·

A rózsza csakugyan ott van. A felirat alatt, az említett ajtó falának kőbélletén czímerpaizs fekszik, melynek mezejét egy pólya két részre osztja: a felső mezőben egy ötlevelű rózsza áll, az alsóban pedig három búzakalász. Hegynek azonban, mint a felirat szavai után várnók, nyoma sincs. Mindamellett semmi kétség benne, hogy ez Budai Udalrich czímere, ki a XVI-ik század első negyedében gyulafehérvári kanonok s a humanisták egyike volt, de a kinek még egyéb érdemeinek is kellett lennie arra, hogy azon kor kitűnőségeinek e kis Pantheonába szintén bejuthatott.

E czímer alatt van a már említett, befalazott ajtónak látszó hely, melynek háttére benn az előcsarnokban csakugyan úgynevezett vakajtó. De hasonló vakajtó van vele szemben a keleti oldalon is, a hol pedig ajtó nem lehetett, mert azt az oldalt, épen az ajtó helyén, a mellette levő kápolna már elzárta. Különben sem hihető, hogy ilyen aránylag kis terjedelmű helyiségen három vagy épen négy ajtót nyitottak volna: de nincs is nyoma sem belül az emberi lábak tiprásának, sem kívül, a nyugati oldalon, a felvezető lépcsőzetnek. Inkább hihető, hogy belül a vakajtókat az oldalfalak tetszetősb tagozása végett alakították; kívül pedig a befalazott helyen valamely feliratos vagy épen domborműves emléktáblát akartak felállítani vagy fel is állítottak, de később eltávolították.

Legkevesebb mondani valónk van még az előcsarnok keleti oldaláról, melynek több mint fele részét a mellette levő kápolna elfoglalja. Kerek ablakának is csak az egyik felét hagyta szabadon, és így csak annyit láthatunk, hogy ennek pereme is köríratos volt, de betűi már egészen olvashatatlanokká váltak.

És most menjünk az előcsarnok belsejébe.

*

Ajtájának mind a két szárnya egyszerű famunka, a jelen század elejéről, a mint azt a beléje karczott évszám: MDCCCV. mutatja. Annál díszesebb az ajtószárnyak feletti

félkörű timpanon. Ez is fa ugyan, de szép és egykorú növény- és gyümölcsdíszt borítja. Legfelsőbb szélén itt is be van karczolva az évszám: MDXIII.

Benn az előcsarnokban az oldalfalak szintén faragott homokkövekből rakvák, s kivéve a székesegyház felőli oldalt, nagyon egyszerűek. A már említett ablakokon s vakajtókon kívül csupán körbe foglalt egyenszárú keresztet látunk — a felszentelésnek jeleit — s a székesegyház közelében, úgy a jobb, mint a bal oldalon, egy-egy magas fülkét a kagylódíszszel. Ezekben is egykor, szobrok állhattak, de ma már szintén üresek. Annál díszesebb még ma is a déli oldal, melyet a székesegyházba nyíló, nagy, épszögű záródású ajtó tör át.

Ez az oldal is sárgás homokkövekből épült, de az ajtófelek s az ezek felett emelkedő domborművek kövei már kékes színűek. És ez a többlettől eltűnt szín még jobban elősegíti hatásukat. Mert ez a portale, kivált hazánkban, nem mindennapi jelenség. Ha a renaissance első, virágzó korának alkotásai mind megmaradtak volna is nálunk, ez a portale még akkor is figyelemreméltó lenne; most azonban, annyi pusztulás után, mondhatni, a Sybillakönyvek utolsójának értékével vetekednek. Van ugyan Erdélyben egy némileg hasonló s egykorú ajtó a nagyszebeni ev. ág. papi lak külsején, de az végre is úgy arányaira, mint művészeti becsére nézve messze mögötte marad a gyulafehérvárnak. Ennek megalkotásánál a művészi ihlettséggel versenyt dolgozott a vallásos lelkesültség is.

Az ajtófelek mellett két pillér emelkedik, melyeknek szembe néző oldalait gazdag levél- s virágfüzér, s nagy rózsák köré esavarodó láncdíszt ékesíti. A pillérek fejét két-két szárnyas angyalfej, csokorba kötött levéldíszet véve közbe képezi. A gerendázat párkánya egyszerű sima és csak a középső tagon van sodronydísz. A friesen gazdag szobrászati ornamentika: balról két ezethal, jobbról két griff fejjel egymásnak fordulva s fejeik között egy-egy faun arcza, középtűt pedig egyik oldalról a ezet, másik oldalról a griff farka palmettás rosettává fonódik össze. De többi végtagjaik, valamint a faunok szakállának végei is virág-ornamentikába mennek át. A fries felett a főpárkány szökell ki, melyen fölfelé egymásután következnek a leveles, fogas, tojás, ismét fogas és ismét leveles díszű tagok. A főpárkányon ismét két alacsonyabb pillér emelkedik, oldalain két-két nagy rózsával, melyeket lecsüngő szalagdísz köt össze. A két kisebb rovátkolt törzsű pilléren ismét gerendázat és párkány fekszik, a mely felett lapos félkörívű kagylódísz emelkedik, melynek félkörét négy, egymással összekötött rózsza veszi közre, a két középső rózsza felett pedig már nem kékes, hanem sárgás, finomabb kőből nagy és szép akroteria magaslik fel a esúcsíves hálóboltozatig.

És itt fenn, a két, rovátkolt törzsű pillér közt levő mezőben van a portalének, de az egész előcsarnoknak is legérdekesebb szobrászati műve. Itt, jobbkéz felől, az elmaradhatatlan kagylódísz alatt Szűz-Mária ül, fején, a hosszan leeresztett hajzaton, virágkoszorúval, s feje körül széles dícskörrel: ölében a kis Jézus ül, de a kinek bal lába s jobb keze már letört. Előtte, balról, egy fedetlen fejű, körhajú, simára borotvált képű férfiú térdel. Vállaira csuklyás, bő redőzetű köpeny borúl, melynek alja hosszan terül el a földön. Pelső ruhájának csak ujjá végei látszanak, s azoknak eléggé bő szájából tűnnek elő két kezének fejei. Ezeket mintegy alázata s hódolata jeléül, keblén egymásra fektetve tartja, míg inkább hosszasan, mint kerek arczával a Szűz-Anya és Szent Fia felé tekint.

Kétségkívül papi alak, de kicsoda?

Kettő az, a mit ez előcsarnok képfaragó művésznének szemére vehetünk. Egyik: hogy nevét vagy legalább monogrammját, mint azt kortársa, Dürer Albert is tenni

A GYULAFEHÉRVÁRI SZÉKESEGYHÁZ ÉJ SZAKI ELŐCSARNOKÁNAK BELSŐ AJTÁJA

szokta, sehol fel nem jegyezte, legalább eddigelé nem sikerült azt megtalálnunk: a másik pedig: hogy bár a térdelő alak lábainál elég helye volt, mégsem tette oda a térdelőnek legalább címerét. Mindamellet a középkori pecsétek és festmények, vagy épen az egykorú Bakócz-kápolna domborművei után bizvást állíthatjuk, hogy a térdelő papi alak senki más, mint maga a donátor, az előcsarnok nemes építtetője.

Mindjárt közelebből is megismerkedünk vele, csak előbb az előcsarnok leírását fejezzük be.

*

Hátra van még, hogy szóljunk az előcsarnok felső részeiről. Fedélzete most ízléstelen, lapos, a mellett célszerűtlen is. A régi épületeknek nem hiába voltak magas, csúcsfedeleik. Ezek már messziről festőileg magaslottak ki, s a mi sok esővel és hóval járó éghajlatunk alatt nagyon is célszerűek voltak. A nedvesség hamarabb leszívárgott rólok, és így hamarabb kiszikkadva, tartósabbak is valának, a mi által bőven kipótolták azt a költséget, a mennyivel első előállításuk többbe került.

Benn, az oldalfalak fölé az úgynevezett hálóboltozat emelkedik. És ez az egyedüli, ami az idejét még akkor nem egészen multa csúcsíves ízlés szerint itt alakult. A boltozat három mezőre oszlik, s mindenik mezőnek csúcsát egy-egy zárókő koronázza. E záróköveket ugyanaz a gondosság és leleményesség, mely a külső falakon annyi heraldikai díszet halmazott össze, szintén nem hagyta üresen.

A székesegyházhoz legközelebb eső zárókövet feston-koszorú veszi körül s a koszorúban egy bölényfej látszik, melynek szarvai közé egy galamb ereszkedik le csőrével a bölény homloka felé. Kétségkívül címer ez is. Régi családaink közül több (Tholdi, Lindvai Bánffy stb.) viselte ezimerében a bölényfejet; de így galambbal együtt egyik sem. Ez a címer heraldikánkban még ismeretlen, s itt sines rajta felírás, avagy csak a szokott két kezdőbetű is, hogy útba igazíthatna. De önkéntelenül is eszünkbe jut a római Szentlélek-társulat ezimerén a galamb, mely épen így ereszkedik le a keresztre.

A középső zárókövön ismét a Gerébek koronás oroszlánát látjuk, annyi különséggel, hogy míg kívül az oroszlán' (heraldice) balra néz, itt jobbra.

A harmadik, a bejárat feletti zárókő ezimere szintén ismétlés: ugyanaz a három nyilat tartó kar, melyet kívül, a nyugati oldalon láttunk. Meg van mégis különböztetve tőle azzal, hogy a kar mögött egy hosszúszerű kereszt látszik. Körirat vagy betű itt sines, de kétségtelen, hogy azé e címer, ki a külsőt rokonának. FRATRI. állíttatta, és így — a donátor ezimere.

Im, a kis alkotmánynak úgy belseje, mint külseje egy-egy szép lapja középkori műtörténetünknek. Mennyivel kimagaslik jelenkori épületeink közül, melyekre, még a monumentálisabbakra is, ritkán tesznek csak pusztá évszámot is. Ez a kis épület ma, hosszú négyszáz év múlva is él s minden köve beszél nekünk szépeket és sokat. Valóban: *saxa loquuntur*.

És most lássuk azt, a kit minden kövével dicsér: a műnek megalkotóját.

V

Lászlai János.

Azon óra óta, mikor 1877. őszén először olvastam a bemutatott előcsarnok eresze alatti feliratot, sokszor tűnődtem rajta: ki lehetett az a Lazovnus vagy Lazyonus? mert e név emigy is olvasható. A felirat származáshelyet vagy tisztséget, rangot nem említ, egyedül azt a rideg nevet, sőt, mintha ott se lett volna a feliratban az a név, elfeledték azt is, figyelemre nem méltatták: az előcsarnokot, mint láttuk, Geréb László erdélyi püspök (1476—1501) építésének tartották. Végre is a szokatlanul hangzó név után indulva, azt véltem, hogy valamely külföldi származású főpapnak neve. Főpapi székeinken mindig sok volt az idegen.

Évek múlva, 1888. elején, betértem Rómában a *San Stephano il rotondo* egyházba. Ez hajdan a mellette levő klastrommal együtt a magyar pálosoké volt. Én itthon szintén e rendnek egyik hajdani klastromában (Sátoralja-Újhely) nyertem első neveltetésemet, s még abban az időben, mikor ez egyetlen magyar eredetű rendről olyan emberek beszéltek nekünk gyermekeknek, a kik még látták a rendnek fehér ruhás, szakállas tagjait. E beszéd hatására megmaradt nálam ősz ember koromban is, s elvitt, hogy pálos szerzeteseket lássak, előbb Krakóba, majd Orosz-Lengyelországba, Csensztchovba, végre Rómában a San Stephanoba.

Talán megemlíthetem itt melleleg, hogy a csensztchovi pálosok nagyon jól tudták rendjük magyar eredetét; sokat kérdezősködtek annak múltjáról, de legkivált eltöröltetésének körülményeiről. És miért nem állították vissza — kérdé többek közt az egyik — úgy-e azért, mert gazdagok voltak? De — felelém — a pálosoknál gazdagabb szerzetesrendeket is visszaállítottak. Miért hát csak a pálosokat nem? — sürgeté ismét az előbbi kérdező. Erre csak azzal a kérdéssel felelhettem: Miért nem szeret titeket, *lengyeleket*, az *orosz* hatalom? — Előbb ugyanis már elpanaszlák nekem, hogy rendjük ott is kihalásra van ítélve; mindenöket, még ingóságaikat s egyházi szerelvényeiket is, az orosz kormány már összeíratta s minden évben megvizsgáltatja, hogy nem idegenítettek-e el valamit? De térjünk vissza a római San Stephanoba, különben a gyulafehérvári titokzatos név nyitjára rá nem akadunk.

Tudtam Fraknoi Vilmos becses közleményeiből.¹⁾ hogy azon egyházban egy erdélyi főesperes van eltemetve, s hogy sírköve megtekintésre méltó. Valóban annyira méltó, hogy Rómában élő, jeles képírónk, Szoldatics Ferencz közreműködésével rajzot szereztem róla.

Ez a rajz azóta már megjelent a *Monumenta Vaticana* egyik kötetében; ²⁾ közölte szép, alapos ismertetés kíséretében Csergheő Géza: ³⁾ szakértelemmel szólott hozzá Nagy Gyula.⁴⁾ Közöljük e helyen is, de szólni róla, a már elmondottak után, csak röviden szólhatunk, s legfeljebb némi kiegészítő részletekre terjeszkedünk ki.

A sírkő, tulajdonképen sírfedő, fehér márvány-lap, az említett kerek egyház közepén álló főoltár előtt a földön fekszik. Hossza 2.18, szélessége 0.90 méter. Képes

¹⁾ *Egy magyar jezsuita a XVI. században.*

²⁾ *Series I. Tom. V. XIV. l.*

³⁻⁴⁾ *Turul* 1890. évf. 130. l. — 208. s. köv. ll.

mezején, mint valami terítőn. egy halott főpap fekszik behúnyt szemekkel, feje alatt párnával. Arcza egészen simára borotvált, s inkább hosszúkás, mint kerek: a homlok, a szemek alja, a száj környéke erősen redős, de a kifejezés szelíd, nyugodt, mint édesen alvó emberé. Két keze feje mellén egymásra van fektetve, s jobbkeze hüvelykujján gyűrűt visel.

Ruházata ma már szokatlan, azért nem is csoda, hogy téves magyarázatra talált. Fejét nem kendő takarja, hanem a kanonoki muczetum, ez a kis köpeny, mely rendszeren a vállakat fedi, de itt, mint valamely kendő, a halott fejére van húzva. Halottunk, mint meglátandjuk, csakugyan kanonok is volt, s a középkori kanonokok ilyen lángnyelv alakú bojtokkal díszített muczetumot viseltek, a mint azt a középkori kanonokok síremlékein, például a bécsi Szent-István dómban, de Nepomuki Szent János régi képein vagy szobrain is látjuk. A muczetum a halott feje felett mind a két oldalon szögletesen emelkedik, mert a halott fejébe tették a biretumot s a muczetum ezt is takarja. A muczetum alatt sem casula, sem tunicella nincs, hanem keskeny gallérú s térden alúl érő ing, melynek borju-szájú újjai térdig érnek. Az ing alól végre a gazdag redőzetű reverenda tűnik elő, melynek alsó szélei félig a lábak fejét is takarják.

A lábak alatt négy sornyi felírás van, de az első sorban néhány betűt a lábak takarnak, a második sor második szavában pedig a végső betűk feleserélvők. E felirat kiegészítve s kijavítva a következő:

NATVM QVOD GELIDVM VIDES AD ISTRVM
ROMANA TEGERI VIATOR VRNA
NON MIRABERE SI EXTIMABIS ILLVD
VOD ROMA EST PATRIA OMNIVM FVITQVE

A széles keretben, mely a képes mezőnek mind a négy oldalát körülveszi, szintén van felírás, és ez, kiegészítve, így szól:

IOannes · LAZO · ARCH

IDI · aconus · TRANSILvanensis · PANNOnus · PENITentiaris APostolicus · DVM ·
ANNum · AGERET

LXXV · OBIT · XVII AVGusti M · D · XXIII ·

E szerint a ki a sírkő alatt nyugszik, az Lazo János, erdélyi főesperes, apostoli gyóntató, született Pannoniában, meghalt Rómában 75-ik évében, 1523. augusztus 17-ikén.

Tehát magyar volt. De Lazo? Ilyen nevet családaink összes névsora nem ismer. És Lazo családjáról a sírkő különben eléggé beszédes felírása sem nyújt felvilágosítást. Avagy mégis.

A párnán, melyen a halott feje nyugszik, a fejtől jobbra és balra egy-egy címér van, azaz tulajdonképen csak egy címér, de két példányban a csín és arány kedvéért. E címér: egy jobbkez. mely három tollas s egymást keresztező nyilat tart, a középső nyíl hegye fölfelé áll.

Első szempillantásra láttam, hogy azt a címert ismerem. Gyakran előfordúl az a magyar heraldikában, de különösen is emlékeztem rá, hogy két alkalommal már láttam. Egyszer, sok év előtt, mikor még a budai országos levéltár a Mátyás király egyház mellett volt, — e levéltár egyik hártára írott nemeslevelén; másszor is több ízben a gyulafehérvári székesegyházon. De akkor még meg sem álmodtam, hogy ez a három címér: a római, a budai és a gyulafehérvári oly közel állanak egymáshoz, vagy hogy épen egytűvé tartoznak. Pedig úgy van.

A három nyilas címér a gyulafehérvári székesegyház előcsarnokán, mint láttuk, két helyen is előfordúl. Tudniillik: a nyugati oldal külső falán, és benn az egyik zárókövön. A külső, mint felírata mondja, Antal nyitrai püspök címere; de a felíratban ott van még ez a szó FRATRIS, és ez a szó a felíratnak ilyen értelmet ad: Antal nyitrai püspöknek. *atyámfia*nak címere. Így csak az beszélhetett, ki az előcsarnok építője s a címnek elrendezője volt. De így most már azt is érthetjük, hogy a három nyilas címér miért fordul elő itt kétszer? Antal nyitrai püspök s az előcsarnok építője *atyafiak* voltak: címere tehát ennek is, annak is ugyanaz. A külső címér a püspöké, a belső pedig az alapítóé. Ez utóbbi csakugyan olyan helyen áll, a hol az alapító címere szokott lenni, tudniillik a zárókövön. Felírás nincs rajta, de nem is szükséges. Ott van már az írás az előcsarnok külső falán, az eresz alatt, mely elmondja, hogy ki, mikor építette?

IOANNES LAZOYNVS CVRAVIT MDXII

Itt tehát épen úgy, mint a római síremléken, a kor, a keresztnév tökéletesen egyeznek: csak a címérben s a vezetéknev végződésében van némi eltérés.

A gyulafehérvári címeren, mind a két helyen, a magyar heraldikában szokásos egy kart látunk, mely a kéztől a könyökig egész, de azonfelül a váll felé mindig keskenyedik; ellenben a római címeren a kéznek csak a fejét látjuk, de ez az eltérés nem lényeges, s Csergheő Géza megjegyzése szerint, csupán az olasz mester szeszélyének tudható be. Annál fontosabb a vezetéknevek különbözősége. Lehet-e LAZO LAZOYNVS?

Ne menjünk messzebb, csak az előcsarnokkal szomszédos kápolna faláig. Ott, mint fentebb láttuk, FRAN WAR van felírva. Szeredai Antal jól tudta, hogy azon betűk alatt kinek a neve lappang? hiszen a kápolna belsejében is ott áll, mint szintén láttuk, a FRANCISCVS WARDAY név; mindamellett Szeredai, a mikor azon betűket kiegészítve közli, nem ezt írja: WARDAY, hanem: VARDANVS.¹⁾ Szokás volt ez, még pedig nagyon régi, mely a renaissance-szal kapott lábra.

Egyik előkelő családunknál megtörtént nem régiben, hogy az anya, különben ősi magyar család sarjadéka, arra figyelmeztette leányát, hogy ne nagyon emlegesse szalontai

születését, mert Szalontán születni — nem chik. Így tett a renaissance is, s a nemzetek elhitték neki, hogy a mi a görög vagy latin műveltségen kívül esik, az mind barbár. Nálunk is megtörtént, hogy egyik régi hazánkfia, nem latinul, hanem magyarul írván levelét, levele végén bocsánatot kért, hogy *paraszt nyelven* mert írni.

A renaissancenak a mi becsületes magyar neveink sem voltak jók; le kellett azt fordítani latinra vagy görögre, néha zsidóra is. Így lett Erdősiből Sylvester, Juhászból Melius, Dobosból Thopheus, Hagymásiból Cybeleus és így tovább; a molnár fiát elnevezték Molitoris-nak, a kalmárét Institoris-nak. A hol pedig a névnek nem volt lefordítható értelme, mint például Várdainál, ott legalább egy kis latinos végzetet bigygyesztettek hozzá. Így lőn azután Várdaiból Vardanus, Tomoriból Tomoraenus, és mind az a többi nyakatekert magyar név, melyeknek szörnyűséges példáit különösen Istvánffy történetfrónknál találjuk.

E szerint a Lazoynus név is aligha egyéb, mint a Lazo névnek, mely a mi humanistáink fülének szintén prózai volt. — mint e névnek úgynevezett classicus alakja. Nem is egyéb.

Itt a tekintetes Akademia kéziratárában van egy nagy, hártýára írt oklevél, mely Rómában 1520. évben kelt. Apostoli közjegyzői kiadvány az, mint ilyen, hitelesen bizonyítja, hogy — de idézzük az eredeti szöveg szavait:

Joannes de Lazo *modernus Archidiaconus Tylegdiensis, Sanctissimi Domini nostri Pape in basilica Principis Apostolorum de urbe Penitentiarius ex devotione de propriis substantiis fundavit et dotavit unum altare sub titulo fidelium animarum in capella seu porticu cathedralis ecclesie Transylvanensis.*

Az idézett soroknak első része csaknem szóról-szóra úgy hangzik, mint a már bemutatott római síremlék felirata: utóbbi része pedig mint a gyulafehérvári előcsarnok eresze alatt levő felirat. Csak a vezetéknévben van némi eltérés. E név a síremléken egyszerűen csak: *Lazo*; az előcsarnokon: *Lazoynus*; az oklevélben: *de Lazo*. Azonban első tekintetre meglátszik, hogy mind a három név nem egyéb, mint egy és ugyanazon névnek a hely és idő különfélesége szerint keletkezett három változata. A név gyökere: *Lazo* mind a három változatban betűről-betűre megvan.

Ennélfogva világos, hogy a gyulafehérvári székesegyház északi előcsarnokát nem Geréb László erdélyi püspök építette, hanem az a férfiú, kinek nevét az előcsarnok homlokzata viseli, kinek ezímere az előcsarnok boltozatán —, kőből faragott képe pedig az előcsarnokból a székesegyházba nyíló ajtó felett ma is látható.

Ideje már egyszer, hogy igazságot szolgáltatassunk emlékének.

Egyúttal pedig, minthogy legújabbban egyéb történeti adatok is előkerültek róla, kísértünk meg azok összeállításával legalább átlátszóbbá tenni azt a homályt, mely e férfiú életét takarja. Érdemes reá.

A *Lazo* név előtt az idézett római levélben ott áll a latin *de* szóeska; ugyanez megvan az alább idézendő királyi, armalis levélben is. E szerint kétségtelen, hogy Lazo eredetileg helynév, a mint csakugyan két ilyen nevű helységünk is volt. Az egyik Hunyadmegyében ma is megvan s László a neve; a másik Tornamegyében állott, helyét a mai Lázi puszta jelöli s neve a régi térképeken (Lipszky, Schedius) ennek is László, a XV-ik századi

oklevelekben pedig épen úgy, mint a római síremléken: Lazo.¹⁾ E szerint főesperesünk neve, minden valószínűség szerint: *Lászaí*.

Az a kérdés már most, hogy a két Lászó község közül melyikből származott? Erdélyi főesperessége s gyulafehérvári alkotása arra látszanak mutatni, hogy a hunyad-megyeiből: de csak látszanak. Ott van mindjárt a római síremlék, melyen nagyon is szembeszökő, hogy míg egyik szavával erdélyi főesperesnek mondja, a nyomban következő szóval már siet megjegyezni, hogy *Pannóniai*. Így semmi esetre sem nevezhetett volna erdélyi származását. Csakugyan a halott lábai alatt levő felírásban világosan is ott van, hogy a *Dundánál született*. Ehhez járul még, hogy, mint alább meglátandjuk, szoros összeköttetésben, osztályos atyafiságban állt a Sánkfalvi-akkal, kik a Tornavármegyével szomszédos Gömörvármegyének szülöttei voltak. Mind ezt összevéve, semmi kétségünk nem lehet a felől, hogy Lászaí nem a hunyad-, hanem a tornamegyei Lászón született.

Szülei birtokos nemes emberek voltak,²⁾ de rokonuk Sánkfalvi Antal volt az, ki a gyermek Lászaít félreeső, kis falvából kivette s előtte új pályát nyitott, mely a világ-város egyik főegyházának márvány síremlékével záródott be.

Sánkfalvi Antal, Vitéz János váradi püspöknek udvari papja volt, és így már korán tagja azon humanista körnek, mely a tudós váradi püspök körül alakult, későbbi éveiben pedig igazgatója a pozsonyi egyetemnek. A mikor Vitéz János, a magyar szent korona kiváltása végett, Frigyes császárhoz ment, magával vitte Sánkfalvit, s mikor a kiváltás sikerült, ugyan őt küldte el előre Gráczból, hogy az örvendetes hirt vigye meg a királynak.³⁾ Sánkfalvi tehát már 1463. táján gondoskodhatott Lászaí neveltetéséről, a ki azon időben 12—15 éves volt.

Hol végezte Lászaí az iskolákat? arról nem értesültünk. Lehetséges, hogy itthon, mert a pozsonyi egyetem épen az ő tanuló korában, 1467-ben nyílt meg. Csak az bizonyos, mint Sánkfalvival való összeköttetése s gyulafehérvári alkotásának felírásai nyilván mutatják, hogy ő is humanista volt.

Sánkfalvi után Geréb László erdélyi püspök volt Lászaínak legnagyobb jótevője. Nem valami krónika vagy oklevél mondja el ezt, valamint még több egyebet is, hanem a gyulafehérvári előcsarnok az ő címereivel s felírataival.

Az előcsarnok külső ajtaja felett, tehát épen ott, a hol az építő czímere szokott állani. — Geréb László püspök czímere áll, a miből, a mint láttuk, csakugyan azt következtették, hogy Geréb László az építő. De a czímer paizsát a következő felírás veszi körül:

PATRI BONE MEMORIE ACCEPTA REFERVNTVR

vagyis mintha mondaná: e czímer tulajdonosának köszönhetem, hogy ez épületet rakathattam. Világosabban szólva pedig így áll a dolog: Lászaí, iskoláit végezve, pappá lett, s Geréb László püspöktől a gyulafehérvári káptalanban kanonoki s főesperesi rangot és javadalmat nyert, még pedig elég korán, már 1489, — tehát negyvenegy éves kora előtt.⁴⁾ Lászaí jellemét nagyon kedvező világításba helyezi az, hogy Geréb László püspök

¹⁾ Csánky D.: *Magyarország történelmi földrajza*. I. 239. 1.

²⁾ Mátyás királynak alább idézendő 1489-iki levele *osztályos atyafinak* mondja Lászaít, a mi csak nemesembert illethet meg.

³⁾ Az alább idézendő 1489-iki királyi oklevél.

⁴⁾ 1489-ben már mint erdélyi kanonok s főesperes fordul elő. Mátyás király alább idézendő levele.

iránti háláját még tíz évvel annak halála után is hirdeti. sőt megörökíteni törekszik. A püspök címérét oda helyezé a külső bejárás fölé, tehát a főhelyre. s e címer, melyet fenn püspöksüveg koronáz, két oldalról pedig egy-egy szárnyas angyal tart. valamennyi címér közt a legnagyobb s a legszebb.

Hunyadi Mátyás királyi címere. s csakis még az övé, szintén rendkívüli módon, kétszer fordul elő az előcsarnokon. A mint Lászlai Erdély akkori vajdájának, Zapolyai Jánosnak, címérét föltétette, úgy téteti föl Magyarország királyáét is. de mint azt, úgy ezt is csak egyszer, ha a kétszeri föltevésre különös oka nincsen. De volt.

Mátyás király 1489-ben tekintetbe vevén Sánkfalvi Antal, akkor már pozsonyi prépostnak, szolgálati érdemeit, nevezetesen, a már említett gráci követtségén kívül a szicíliai, a francia, a lengyel királynál, a velencei, a milanói udvarnál végzett böles és sikeres követi működését, — nemesi címert adományozott számára. A címér használatának jogát kiterjeszté rokonaira, és először is Hős Tamásra, a ki ezt a szép nevet azért nyerte, hogy — mint a nemeslevél mondja — a király hadjárataiban hősiiesen vitézkedett, többször veszélyesen megsebesült, nevezetesen egy alkalommal, egyszerre három nyíl fúródott testébe. Ezért a király úgy neki, mint Sánkfalvi Antalnak s a többi atyafiaknak címérül három nyilat adott, azt a nemeslevél kezdetére szépen le is festette, még pedig úgy, hogy mind a három nyilnak a hegye véres. De még inkább érdekellhet bennünket a nemeslevélnek további része. a hol Sánkfalvi Antalnak megnemesített atyafiai névszerint elősorolvák: köztök van Lászlai János is. ekkor. 1489-ben már erdélyi főesperes és kanonok.¹⁾

Ime, a gyulafehérvári előcsarnok s a római síremlék három nyilas címérének eredete, egyszersmind némi. csak alig sejthető szála azon összefüggésnek. mely egyrészt Lászlai, másrészt Sánkfalvi és Vitéz János, meg Geréb László közt fennállott s mely ez utóbbinak rokonáig — mint az előcsarnok felírása is mondja — Mátyás királyig felér.

1489 után két évtizedig semmit sem hallunk Lászlai Jánosról. E némaságnak, lehet, hogy történeti emlékeink hézagossága az oka. de az sem lehetetlen, hogy Lászlai távolléte a hazából.

E korban, a XV-ik század második felében, a keresztény nemzetek zarándokútja Róma felé még népesebb volt, mint az előtt. Az áhítaton, a nagy és szent történetek színhelyének látásán kívül most már az újjászületett művészetek remekei is vonzották őket. Hazánkfiak szintén sűrűn látogatták ekkor — mint azt egyebűnben tudjuk — a kereszténység fővárosát;²⁾ köztök lehetett Lászlai János is. Életének végső évei legalább arra mutatnak, hogy valamikor hosszabb ideig tartózkodhatott az örökvárosban, s hozzá is forrt a szíve elválaszthatatlanul. De gyulafehérvári művéhez, mely a renaissance ízlésnek ép oly szép, mint gazdag alkotása, nem volt épen szükséges, hogy Róma műemlékeitől nyerjen ihletet.

Az iskola, melyet Mátyás király budai, visegrádi stb. építkezései teremtettek, a nagy király halálával még nem szűnt meg végkép, mint a pozsonyi egyetem: hanem működött tovább, míg a Mátyás kora nevelte főpapok s főurak ki nem dőltek. Esztergomban a Bakócz-kápolna, Pest főegyházában Nagyrévi pastophoriuma s a többi renaissance építések ekkor, a XVI-ik század első éveiben keletkeztek. Lászlai gyönyörködhetett már

¹⁾ »Magistro Joanni de Lazo archidiacono et canonico in ecclesia Transilvanensi« mondja az armalis levél, melyet a nemesi címér rajzával együtt *Nagy Gyula* már közzétett. *Turul.* 1890. évfolyam. 208—210. ll.

²⁾ *Monumenta Vaticana.* Series I. Tom. V.

ezekben is, de Erdélyhez sokkal közelebb: Nagyváradon, szintén lehetett alkalma megszeretnie az új ízlés keeses idomait.

Nagyváradon Thurzó Zsigmond, hasonlókép a XVI-ik század első tizedében, mint Oláh Miklós írja, fényesen —, s mint a legújabban előkerült töredékek mutatják, renaissance ízlésben építteté palotáját.¹⁾ Még közelebb Erdélyhez, Mező-Telegden, szintén 1507-ben építkezett a művészet kedvelő esztergomi érseknek, Csanádnak ivadéka, Telegdi István királyi kinestartó is. Egyházat és családi sírboltot rakatott szépen, ízlésesen, de azzal a feltűnő ellentéttel, hogy míg az egyházat csücsívesen építék, a sírbolt márványköveit már az új, a renaissance ízlésben faragták ki.²⁾

Ez építkezésekkel egykorúlag fogott Lászaí is gyulafehérvári művéhez. Ki volt épületének tervezője, szobrásza? Érdekes lenne tudnunk, de történeti emlékeink, legalább eddig, nem szólnak arról. E korból csupán két szobrást ismerünk, ki hazánkban dolgozott. Az egyik Ferucci András, a Bakócz-kápolna szobrászati műveinek készítője: a másik Flórenczi János, kinek vésője alól Szilágymegyében a menyői egyház márvány keresztkútja került ki. Rajta van a művésznék neve s az 1515 évszám. De ugyancsak a menyői egyházon egyéb renaissance ízlésű művek is vannak. Nevezetesen egy szép márványkapuzat, melyen az 1514. évszám áll. A szobrász neve nincs rajta, de alig kételkedhetünk benne, hogy az is Florenczi János műve.³⁾

Ha e két szobrász közül egyik vagy másik Gyulafehérvárott dolgozott, — ha ugyan dolgozott, akkor az inkább Florenczi János lehetett. Szilágymegye ugyanis abban a korban az erdélyi püspökséghez tartozott, s a menyői kapuzat éve (1514) feltűnőleg találkozik a gyulafehérvári előcsarnok bevezetésének idejével, mely, mint láttuk, 1512.

Meg kell itt említenünk, hogy Lászaí az ő építményét, az idézett felírás szerint egyszerűen csak előcsarnoknak (vestibulum) nevezi, de több volt annál, tudniillik egyszersmind kápolna is. Oltár állott benne, mely az Istenben boldogult hívek lelki üdvének volt szentelve s a mennyország öre, Szent-Mihály főangyal oltalma alatt állt. Hazai okleveleink nem is nevezik máskép, mint *kápolna*; így nevezi az idézett római oklevél is, csupán magyarázatul téve hozzá, hogy *avagy előcsarnok*. Ma, mikor oltárnak már híre-hamva sincs benne, csakugyan nem egyéb, mint előcsarnok.

Középkori egyházainknál, kivált a főbbeknél, mindig találunk több-kevesebb kápolnát. A csücsíves építészet már épen alaki díszül is felhasználta a kápolnákat; némely egyházaknál csak a szentélyt, másoknál meg már az egész egyházat körülvette kápolnákkal. Ez utóbbi eset fordul elő a krakai várbeli főegyháznál, hol Báthori István király is az ilyen kápolnák egyikében van eltemetve. Minden kápolnának megvolt a maga neve és rendeltetése, de leggyakrabban a *Krisztus szent testének*, s a *Megholtaknak kápolnája*val találkozunk. E két kápolna vagy legalább az egyik, még az olyan szegényebb egyházaknál sem hiányzott, a hol egy-két kápolnánál többet sem rakathattak. Mindakettőnek kiváló rendeltetése volt, melytől nevét is vette: abban az Úr szent testét őrizték; ebbe temetésekkor bevitték a halottat s ott tartották, míg szent misét mondtak s könyörögtek érte.

Ilyen Megholtak kápolnáját rakatott Lászaí is a gyulafehérvári székesegyház mellé. S a kis épület kitűnően megfelelt rendeltetésének: kívülré nyíló ajtaja levén, temetések

¹⁻²⁾ *A váradai püspökség története*. I. 360. — III. 432. U.

³⁾ *Szilágymegye középkori műemlékei*.

alkalmával könnyen hozzá férhető volt. e mellett a székesegyház előcsarnokául is szolgált.

És Lászlai megérte azt a nagy örömet, melynek ellentéte a meg nem értetés, a sikeretlen fáradozás nagy keserősége. Gyulafehérvári műve elismeréssel találkozott. Még mielőtt teljesen elkészült volna: mélyen vallásos s kegyeletes alapeszméjével épen úgy, mint tetszetős idomaival meghódítani kezdé a szíveket.

Az akkori erdélyi püspök, a később Mohácsnál elesett Perényi Ferencz atyja, Perényi Imre nádor 1512. február 4-ikén Gyulafehérvárott, a városban, egy kőházat adományozott a kápolna oltárának.¹⁾ Ugyancsak 1512-ben Barlabási Lénárt erdélyi alvajda az alsó-fejérmegyei Táté községben részbirtokokat — és ismét vagy ő, vagy valamely más jótévő, a szintén alsó-fejérmegyei Ispánlakán és Váradján hasonlóképen részbirtokokat hagyott a kápolnára.²⁾ Szándékosan mondunk kápolnát, mert az idézett okiratok szintén kápolnának nevezik e ma már pusztán előcsarnokat. A fentebbiekben egyszersmind megtaláljuk az okát annak is, hogy miért fordul elő a kápolnán a Perényi ezímer? s alig kételkedhetünk benne, hogy a még ismeretlen ezímerek közt ott van a Barlabásié is, — talán a bölényfejes.

Művének befejezésével Lászlai befejezte gyulafehérvári pályáját is.

Az a három eszme, melyet kápolnája köveivel megörökített: a vallásosság, a művészet s a halál gondolata elvitte őt messze a hazából. Épen akkor, mikor az Ágoston-rendű német szerzetes Róma ellen támad, — Lászlai, a magyar kanonok, Rómába megy, hogy az apostolok küszöbére hajtva ősz fejét, ott lehelje ki lelkét.³⁾

Hazánkiai közül ekkor jártak szintén ott, hogy csak az ismeretesebb neveket említsük, Enyingi Török Imre (1516), Ákosházy Sárkány Ambrus, Bajnai Both Ferencz, Pakos Pál (1518), Verbőczy István (1519), Szobi Mihály, Doboz Mihály, Szondi Pál, Chernel Ambrus (1520). De legtöbben voltak 1520-ban, a mikor csak ismeretes számuk is meghaladja a félszázat, s ezeknek több mint fele, erdélyi volt.⁴⁾ Erdélyben tudhatták legjobban, hogy gyulafehérvári kanonokjok Rómában van és ott Szent-Péter egyházában apostoli gyóntató. Ez vonzhatta tömegesebben a magyarokat, kivált az erdélyieket.

A gyóntatói tisztet kétségkívül ő maga kereste. Azt a lelki édességet, melyet ott a mennyei kegyelmeinek forrásánál ő már megízlelt, meg akarta osztani földieivel is, s a szülőanyai nyelvvel még edesebbé akarta tenni.

A többször idézett 1520. évi római levél már mint apostoli gyóntatót említi. De arról is tanúskodik, hogy Lászlai a messze távolban is szívén hordozta gyulafehérvári kápolnája sorsát. Az oklevél szerint ugyanis intézkedett arról, hogy a kápolna oltárán örökön-örököké misét szolgáljanak a megholt hívek nyugalmaért; hogy a kápolna káplánját míg ő él, ő ajánlhassa kinevezés végett a püspököknek, az ő halála után pedig az erdélyi káptalan, végre pedig a kápolna oltárát a római Szentlélek-társulat tagjává tette s e társulat búcsúút s kiváltságait is megszerezte számára.⁵⁾

És ez az élő Lászlainak utolsó nyoma.

^{1—2)} *Beke A. közlései. Történelmi tár.* 1891. évf. 113—115. II. — Táté birtokába Lászlait már 1512-ben be is iktatták, de Váradjába csak négy év múlva, Ispánlakába pedig még akkor sem, mert Béldi Antal tiltakozott. *I. h.*

³⁾ Egy eléggé megbízható, bár nem okleveles adat szerint (*Schematismus Dioecesis Transil.* 1846. LVIII. l.) 1517. után ment Rómába; 1519-ben már nem volt Gyulafehérvárrt. *Szeredai A.*: Notitia Capituli Transilv. 135. l.

⁴⁾ *Monumenta Vaticana Hung.* Series I. Tom. V. 136. s köv. II.

⁵⁾ *A M. T. Akadémia kéziratára: Oklevélggyűjtemény.* Tévedésből az 1528. évi levelek között.

Három év múlva, 1523. nyarán Rómában rettentő pestis dühöngött, mely megtizedelte a város lakosságát. Áldozatául esett Lászlai János, a gyóntató atya is.

Hamvai, már tudjuk, hogy hol nyugszanak. Vallásos buzgósága kivitte a hazából — meghalni, de temetkezni mégis csak a magyar pálosok közé kíváncszott.

Örök igazság marad az, a mit a Dulce natale solum .« vagy a magyar költő mond, hogy: »Szívet cseréljen az, a ki hazát cserél.«

Kiérzik az Lászlainak síriratából is, melyet pedig minden valószínűség szerint ő maga szerzett: Vándor — úgymond — ha látod, hogy azt, a ki a Dunánál született, római föld takarja, ne csodálkozzál rajta: Róma mindnyájunknak hazája.

*

Lászlai aránylag szerény anyagi eszközökkel, de annál több műérzékkel alkotta meg gyulafehérvári művét. Szerencséje is volt hozzá, a mi tulajdonképen már a mi szerencsénk. Mig ugyanis sokkal nagyobb, sokkal fényesebb műemlékeink egész sora nyomtalanul elpusztult: az ő kicsiny, de nemes alkotása, megfogyva bár, és megviselve, de mégis ránk maradt. És a mint ez alkotás nem utolsó helyen áll műemlékeink sorában: úgy Lászlainak neve is méltán kér helyet műtörténetünk könyvének lapjain.

Örülök rajta, hogy e könyv ily illetékes körben, a tekintetes Akadémia fényes falai közt nyílik meg Lászlai nevének.

Szerencsésnek érzem magamat, hogy hazánk e derék papjának képét bemutathattam, először ugyan, római síremléke után, csak mint halottat, most pedig, a mikor gyulafehérvári művére emlékeztetek, ott levő szobrában mint élő.

Örülök azon is, hogy ugyanitt szólhattam a gyulafehérvári bazilikáról. Méltó arról szólani, valamint méltó lenne gondolkodni kijavításáról is.

Valóságos királyi mű az; elvitázhatatlan nemeslevele nemzetünknek.

Melléklet.

Várdai Ferencz erdélyi püspök végrendelete. 1524. október 22.

In Nomine Domini Amen. Quoniam vita humana laboriosa est fragilis et caduca, morbis diuersis et infirmitatibus obnoxia, planeque imbecilla, de morte quidem, quae omnibus communis est, certa, de die vero mortis longe incertissima. Hinc est, quod anno Domini millesimo, quingentesimo, vigesimo quarto, die vigesima secunda mensis Octobris, Reverendissimus in Christo pater et dominus Franciscus de Varda Episcopus ecclesiae Albensis Transsylvaniae, aeger corpore, sanus tamen mente, futuris volens occurrere periculis, salutique suae consulere, de rebus suis a Deo optimo maximoque sibi datis, ne de his inter aliquos forte lites orirentur et discordiae, tale fecit, disposuit, et solemniter ordinauit testamentum.

In primis Deo immortalī. eiusque intemeratae matri Virgini Mariae ac Beato Michaeli archangelo, patrono et tutelari suo, totique coelesti curiae animam commendavit, corpus vero terrae, unde sumptum est, humandum in ecclesia sua cathedrali Sancti Michaelis archangeli, tandem vero finito sacello Sanctae Annae ad latus ecclesiae cathedralis erecto, transferendum, et in domino Jesu quiescendum.

Item ad erectionem sacelli Sanctae Annae, et consummationem, altaris quoque in eodem sacello constructionem, legauit florenos quingentos.

Item ad erectionem domus, cum habitationibus debitis, deputandis capellanis, et ad sacros ordines procedentibus, ut ad Dei cultum, Sanctique Michaelis archangeli vigiles sint, et seruiant laudabiliter, ac missam in sacello Sanctae Annae qualibet secunda feria decantent, legauit florenos quingentos.

Item pro turri reformanda, quae est ad ianuam maiorem ecclesiae Sancti Michaelis, legauit florenos mille et quadringentos.

Item pro campana in eadem turri locanda florenos sexingentos.

Item ad moenia reficienda, et munitiones ciuitatis Albensis, legauit florenos quingentos.

Item infulam unam lapidibus praetiosis ornatam, iussit reddi ecclesiae Vaciensi.

Item ecclesiae Sancti Michaelis archangeli legauit omnia ornamenta episcopalia, vestes videlicet qualescunque, quibus in diuino cultu Episcopi uti solent, omnia item vasa argentea, illa videlicet, quibus Episcopi missarum solemnia peragendo utuntur, gutturnium cum pelui, thuribulum, cruces aureas maiorem et minorem, cum pontificali, calice, infula, agminario, aspersionario argenteo, ac duobus annulis aureis, uno quo zaphyrus, altero quo Balassius (?) includitur, cum chyrotheca ac casula de nigro veluto.

Item pro stallo dupplici, quo in ecclesia cathedrali canonici utuntur, cum cathedra episcopali, legauit florenos quadringentos.

Item duo capita Sanctorum ligneis thecis inclusa eximenda et imponenda comisit argenti marcis quadraginta, deauranda auro sufficienter: reliqua etiam duo capita argentea a bonae memoriae Ladislao Gereb Episcopo Transsylvaniae facta deauranda com-

misit, ad inauranda vero dicta capita legauit florenos octoginta; argentum vero pro capitibus locatum est in Gyalw, ubi autem non sufficeret, ex vasis argenteis aliis sumatur.

Item pro tectura ecclesiae cathedralis et pauimento aequando, florenos centum.

Item famulis, qui ei a puerilibus pene annis servierunt, videlicet Ioanni Naig florenos ducentos. vestem unam nigri panni, pellibus mardurinis subductam, et equum vnum ingalem currus sui.

Item Petro Tharnock florenos ducentos, vestem unam pavonacei coloris, subductam pellibus variolis legauit.

Item Ioanni Bakonai florenos ducentos, equos duos ingales currus sui.

Item Francisco Borsolo florenos centum et quinquaginta.

Item Georgio Astalnock florenos ducentos, pallium coloris pavonacei.

Item Martino Ramacha florenos ducentos.

Item Ioanni Zolomi florenos centum.

Item Paulo Belkei florenos centum.

Item consanguineis et sororibus Sebastiani Philpesi florenos centum.

Item Caspari Deack florenos ducentos.

Item Ioanni Koroethnai florenos ducentos.

Item Nicolao Kerchi florenos quinquaginta.

Item Plebano in Varda, pro missis celebrandis florenos vigintiquinque, vasa vinorum tria, et cubulos tritici vigintiquinque in Thasnad solvendo.

Item Plebano in Monostor ematur moletrinum florenis centum et quinquaginta.

Item fratribus ordinis Sancti Augustini in Bokmonostor ematur moletrinum florenis centum et quinquaginta.

Item fratribus ordinis Sancti Francisci in Colosuar florenos centum.

Item fratribus ordinis Sancti Dominici in Colosuar florenos centum.

Item Plebano et Capellanis in Colosuar, ut sacrificia peragant ad laudem Dei et refrigerium animae suae, florenos quinquaginta.

Item Altaristis solis Albae, qui alia beneficia non habent, ut singuli tricesimas legant, florenos centum.

Item Capellanis et Gratianis ecclesiae Albensis Transsylvanae, ut singuli tricesimas legant, florenos centum.

Item servitoribus stipendiariis, praeter stipendium, florenos centum.

Item Keresturi cubiculario florenos centum.

Item Georgio Chereny florenos triginta duos.

Item Paulo Bornemysza florenos centum et vestem simplicem ex thabith nigro.

Item singulis Altaristis in Thasnad dentur floreni decem, ex proventibus Thasnadiensibus, ut singuli tricesimas legant.

Item ad ecclesiae Thasnadiensis necessitates florenos centum ex prouentu Thasnadiensi legauit.

Item Emerico litterato florenos quinquaginta.

Item Michali Zele olim cubiculario florenos quinquaginta.

Item fratribus Sancti Dominici Albae existentibus vasa vinorum quatuor et cubulos tritici viginti.

Item fratribus ordinis Sancti Augustini Albae commorantibus vasa vinorum quatuor, et cubulos tritici viginti.

Item haeremitis sub castro Sancti Michaelis vasa vinorum quatuor

Item fratribus ordinis Sancti Francisci in Thwis vasa vinorum quatuor, et monialibus ibidem vasa duo.

Item Francisco tonsori florenos quinquaginta.

Item Ioanni Gombos florenos quinquaginta.

Item Michaeli coco praeter stipendium florenos vigintiquinque.

Item adolescentibus, qui servierunt, florenos decem singulis, aut pro ratione temporis quo servierunt, summa sit florenorum centum.

Item Stephano Banyas florenos quinquaginta.

Item Petro Deshasi florenos centum.

Item Michaeli Kwresi florenos centum.

Item Ladislao Kwresi florenos centum.

Item Ambrosio litterato vasa vinorum tria, et boves iugales Custodis.

Item Davidi cubiculario florenos vigintiquinque et pannum pro veste una.

Item Andreae cubiculario florenos viginti et pannum pro veste una.

Item Stephano sartori florenos viginti.

Item Martino Capellano florenos quinquaginta.

Item uxori Francisci Zechi florenos trecentos, filiae autem eius, quam Francisco Chaholi dedit, florenos ducentos, cupas duas inauratas, pocula duo, salinum vnum, cochlearia sex.

Item uxori Francisci Apafi florenos centum, cupam vnam.

Item minori filiae Francisci Zechi legavit florenos ducentos.

Item filiae Ladislai de Varda florenos ducentos, poculum unum argenteum.

Item uxori Ioannis Callai florenos trecentos, cupam unam pro dote.

Item filiis duobus et filiae uni Magnifici Domini Ioannis Dragfi legavit singulis florenos ducentos, ut ex his fiant singulis torques.

Item Sigismundi Pogan uxori florenos ducentos.

Item Lucae Porkolab ob pretium decimarum florenos centum.

Item tapetum unum magnum, quod Brassouienses donarunt, altari S. Michaelis legavit.

Item Magnifico Domino Ioanni Dragfi ex florenis mille, quibus obligatur Domino Praelato, qui pignoris loco crucem habet auream, remisit florenos quadringentos, alii sexingenti exigantur.

Item Emerico tonsori de Varda legavit florenos decem, duas vaccas cum vitulis, porcos quinque et quinque porcas.

Item Andreae Zakacz de Monostor legavit florenos viginti in monetis.

Item Nicolao Sarkan de Varda florenos decem legavit.

Item Stephano litterato *pedagogo* Domini Ambrosii de Varda legavit florenos quinquaginta in monetis.

Item ecclesiae Vardensi, intuitu earum rerum, quas pater et fratres Domini Praelati ab ecclesia receperunt, legavit florenos centum et quinquaginta, ut illis ecclesiae necessitates disponantur et campana ibidem reformetur.

Item filiis Andree Lengel in Varda legavit florenos vigintiquinque.

Item possessiones nobilitares: Tas, Devecher, Dombrath, Zamosseck, Keck, et Onteleck, quam Onteleck pignoris loco a Sigismundo Pogan habet, legavit fratribus suis Ioanni, Michaeli, Emerico et Ambrosio. ita, ut singulis annis, usque decennium, in capitulo

Albensi Transsylvaniae teneantur dicti fratres sui deponere florenos viginti, in die Circumcisionis Domini, ex quibus viginti florenis vitrici seu oeconomi ecclesiae Albensis pauperes vestiant.

Ubi vero fratres supradicti nollent aut negligerent deponere viginti florenos in termino Circumcisionis Domini, duplum exigant executores cum capitulo Albensi; Ontelek, autem possessionem, quam Sigismundus Pogan Domino Reverendissimo inpignoravit florenis ducentis, si idem Sigismundus in perpetuum vendere fratribus suis voluerit, tunc fratres sui, teneantur Sigismundo Pogan florenos ducentos deponere; alioquin si vendere noluerit in perpetuum, ex tunc fratres sui dictam possessionem Ontelek absque ulla pecunia restituant et remittant Sigismundo Pogan.

Item fratribus suis supradictis legavit florenos mille et noningentos, quibus Benedictus Bathiani obligatur, quod si nollet ipse Dominus Benedictus praedictam summam pecuniariam soluere fratribus suis, tunc sine mora Ioannes Korothenai teneatur remittere ad manus fratrum suorum possessionem Bathyan cum pertinentiis eiusdem.

Item mille florenos, quibus Magnificus Dominus Joannes Vayvoda Domino Praelato obligatur, eisdem fratribus suis legavit.

Item Serenissimo Principi et Domino, Domino, Ludovico Dei gratia Regi Hungariae, Bohemiae etc. legavit pelvim argenteam, cum gutturnio, cupas argenteas duas deauratas, aulaeum magnum unum, equos sex curriferos.

Item Serenissimae Dominae, Dominae Mariae, Reginae Hungariae, Bohemiae etc. pelvim cum gutturnio, cupas deauratas duas, gradarios duos.

Item altari Sanctae Annae in sacello erigendo indumentum album altaris, candelabra duo argentea, et tapetum magnum, quod Domini Custodis fuit.

Item altari beatae Virginis Albensi fiat indumentum ex damasco albo, quod est solitum sterni super sedem episcopalem.

Item ecclesiae parochiali in Monostor legavit casulam rubeam cum indumento altaris rubro.

Item pallium rubrum legavit pro cappa ad ecclesiam suam cathedralen.

Item Ioanni Episcopo Suffraganeo suo legavit uestem rubram harnatz, rochetum unum cum bireto uno rubro et caputio.

Item Ambrosio de Varda fratri suo legavit uestem rubram sericeam, subductam pellibus hermelinis cum caputio nigro, mardurinas pelles, quae sunt sub panno nigro harnatz, item rubrum, sub quo sunt pelles aliae mardurinae, carthesium unum, vulgo cheze, cantharum unum paruum argenteum, uestem de schamlath coloris pavonacei, baltheum nigrum, libros omnes, rocheta, bireta, ephippia de veluto nigro, cui et frenum fiat simile, et breuiarium.

Item Stephano Plebano de Ygen legavit florenos viginti, vasa vinorum duo, cubulos tritici decem, et vestem nigram pellibus ventrinis variolorum subductam.

Item ad castrum Vardensem fratribus suis legavit lectos duos cum culcitris et aliis ornamentis ad lectos pertinentibus.

Item ampullas duas argenteas legavit ecclesiae Vardensi.

Item matri fratrum suorum legavit vestem hyemalem et aestivalem, quae uestes pecunia emantur; iussit et dissolui mercedem his, qui ei servierunt, sed et puellis eius videlicet famulis pedisequis vestes commisit emi, item poculum unum novum, et cochlearia duo inaurata legavit.

Item Magnifico Domino Ioanni Dragfi cupam unam argenteam floribus ornatam, sedile unum panno rubeo et aliud similiter corio factum, cochlear unum inauratum, salinum unum inauratum, furcam inauratam, discum inauratum unum legauit.

Item Ioanni. Michaeli et Emerico de Varda fratribus legauit singulis duos cantharos argenteos.

Item executoribus suis de capitulo Albensi infra notatis florenos trecentos.

Item Ioanni Callai fiant pocula quatuor scilicet composita et cochlearia sex.

Item Episcopo Vacienti salinum unum, aulaea parua duo, gutturnium unum iussit reddi; haec enim ex episcopatu Vacienti habuit.

Item Domino Stephano Bathor Palatino discum unum inauratum, cochlear unum inauratum, salinum unum inauratum, gradarium unum.

Item res argenteas, quae supererunt, legauit ad usus eos, quos spetiatim nominauit ecclesiae faciendos, et ad eos, qui fuerint necessarii.

Item Alberto Belkey florenos centum legauit.

Item Ioanni doctori, vestem nigram ex schayn factam et florenos quinquaginta in monetis legauit.

Item vestem de scharlato cum caputio de scharlato legauit Domino Michaeli de Varda fratri suo et postilenam de corio, et pileum de pellibus zebellinis.

Item Emerico de Varda fratri suo legauit mastrucam de pellibus mardurinis et pelles mardurinas triginta quatuor.

Item Domino Ioanni de Varda fratri suo legauit pallium de chemeleth coloris pavonacei, loricam item cum casside.

Item vestem simplicem nigram ex serico legauit fratribus ordinis Sancti Augustini in Monosthor, ut ex ea fiant casulae et indumentum altaris de veluto nigro.

Item tapeta duodecim legauit fratribus suis, octo autem ecclesiae cathedrali suae.

Item aulaea, quibus intertexta sunt arma sua, reliquit fratribus suis Ioanni, Michaeli et Emerico, singulis duo; alia vero octo aulaea quibus imagines intertextae sunt, legauit fratribus suis Ioanni, Michaeli, Emerico et Ambrosio.

Item Plebano in Gyalw legauit vasa vinorum duo, cubulos tritici viginti.

Item ecclesiae Thasnadiensi legauit argentea pocula, aliasque res quascunque venerabilis olim Mathiae Tot (?) Archidiaconi Vgocensis, et bona ac res presbiterorum quorundam ad Dominum Episcopum devolutas.

Item Ioanni de Varda fratri suo legauit cupas deauratas sex, scutellas argenteas quatuor, discos argenteos quatuor, cochlearia argentea octo, salinum unum, scutellam parua argenteam unam, candelabrum argenteum unum, peluim unam argenteam cum fusorio.

Item Michaeli de Varda fratri suo legauit cupas deauratas sex, scutellas argenteas quatuor, discos argenteos quatuor, cochlearia argentea octo, salinum unum, scutellam parua argenteam unam, candelabrum argenteum unum, peluim unam argenteam cum fusorio et annulum aureum cum zaphyro.

Item Emerico de Varda fratri suo legauit cupas deauratas sex, scutellas argenteas quatuor, discos argenteos quatuor, cochlearia argentea octo, salinum unum, scutellam parua argenteam unam, candelabrum argenteum unum, peluim argenteam unam cum fusorio, et annulum aureum cum spinola.

Item Ambrosio de Varda fratri suo legavit cupas deauratas sex, scutellas argenteas quatuor, discos argenteos quatuor, cochlearia argentea octo, salinum unum, scutellam parvam argenteam unam, candelabrum argenteum unum, peluim argenteam unam cum fusorio. *Franciscus Episcopus Transsilvaniensis* manu sua se subscripsit.

Item domum a se emptam Budae, in vico Omnium Sanctorum sitam, inter domos capituli Quinqueecclesiensis et dominorum Pernezÿ, quae antea fuit Domini quondam Emerici Thwreck, legavit in perpetuum egregiis dominis Ioanni, Michaeli, Emerico, et Ambrosio de Varda fratribus suis, eorumque posteris.

Item ecclesiae parochiali in Gyalw legavit florenos quinquaginta, et totidem florenos sacello Beatae Virginis extra Gyalw sito.

Item executores sui testamenti ueros, legitimos, et indubitatos fecit, constituit, et solemniter ordinavit egregios Dominos Michaellem, et Emericum de Varda fratres suos, et venerabiles Ioannem de Erdwd, Kykellensem et Emericum de Veged, Thordensem Archidiaconos, ac Adrianum artium et iuris doctorem, Canonicos ecclesiae Albensis Transsylvanae, necnon egregios Petrum de Thasi, et Michaellem Keresi castellanos castri Gyalw, Ladislaum similiter Keresi, et Ioannem Korothnay, quibus plenam dedit, tradidit et contulit auctoritatem exequendi voluntatem suam de rebus suis omnibus, et in timore Dei dispensandi; tutores vero testamenti constituit Reverendissimum in Christo patrem et Dominum Dominum Ladislaum Archiepiscopum Strigoniensem, et Spectabiles, Magnificosque Dominos Stephanum de Bathor Palatinum, Ioannem Vaynadam Transsylvanae, ac Ioannem Dragfi, quos in vita semper habuit carissimos.

(A következő sorok négy különböző kéztől:)

Ego Emericus litteratus de Syrie dioecesis Agriensis apostolica auctoritate Notarius, quoniam testamento Reverendissimi Domini Francisci Episcopi Transsilvaniensis tutorumque et executorum constitutioni praesens interfui, et ut supra praemittitur, omnia fieri vidi: ideo requisitus legitime me manu propria subscripsi in fidem omnium et singulorum.

Ego Joannes Haghmasy artium et decretorum doctor, Canonicus Ecclesiae Albensis Transsylvanae, quia testamento Reverendissimi Domini Domini Francisci Episcopi Transsilvaniensis, tutorumque et executorum constitutioni praesens interfui, et ut praemittitur, omnia fieri vidi: ideo requisitus legitime, ut testis, me manu propria subscripsi in fidem omnium et singulorum praemissorum.

Ego Barnabas Plebanus de Gyalw, quia testamento Reverendissimi Domini Domini Francisci de Warda Episcopi Transsilvaniensis, tutorumque et executorum constitutioni praesens interfui, et ut praemittitur, omnia fieri vidi: ideo requisitus legitime ut testis, me manu propria subscripsi in fidem omnium et singulorum praemissorum.

Ego Martinus Plebanus Albensis Transsylvanae, quia testamento Reverendissimi Domini Francisci de Warda Episcopi Transsilvaniensis, tutorumque et executorum constitutioni praesens interfui, et ut praemittitur, omnia fieri vidi: ideo requisitus legitime ut testis, me manu propria subscripsi in fidem omnium et singulorum praemissorum.

Eredeti papir, a püspöknek veres, és lét tanúnak zöld viaszba nyomott, papir-felzetes pecsétjével. A püspök czímerének paizsában a Gutkeled nemzetség ismeretes három éke, a paizs felett püspöksüveg F V betűk között. A többi pecsétek kitértek. — *Kismartoni hg. Esterházy-levéltár. 26. E. 265.*

TARTALOM.

	Lap
A szentély	3
Az oldal-kápolnák	7
A Várdai-kápolna ...	9
Az északi kapu előcsarnoka	11
Lászlai János	18
Melléklet: Várdai Ferencz erdélyi püspök végrendelete 1524-ből	27

